

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online

www.veritatisimago.hu

2021/3-4.

VERITATIS IMAGO

TUDOMÁNYOS, MUZEOLÓGIAI, KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Megjelenik online, negyedévente

2021/3-4.

www.veritatisimago.hu

Főszerkesztő

Dr. Fodor Ferenc

Szerkesztőbizottsági elnök

Dr. Nagy Imre

Vezető szerkesztő

Medgyesi Konstantin

Szerkesztőségvezető

Hegedűs Anita

Tematikus szerkesztők

Bíró-Balogh Tamás

Forgó Géza

Mód László

Nátyi Róbert

Pópity Dániel

Tóth Benedek

Tóth István

Varga András

Varga Sándor

Vukov Anikó Veronika

Technikai szerkesztő

Czukur Péter

A tanulmányok lektorai

Hegedűs Anita

Marjanucz László

Mód László

Medgyesi Konstantin

Tóth István

Logóterv

Magyar Milán

Szerkesztőség

Móra Ferenc Múzeum

Szeged, Roosevelttér 1-3.

E-mail cím: info@veritatisimago.hu

Telefonszám: +36 62 549 040

Kiadja

Móra Ferenc Múzeum (Szeged, Roosevelttér 1-3.)

Felelős kiadó

Fogas Ottó igazgató

TARTALOMJEGYZÉK

TÖRTÉNETTUDOMÁNY

- ID. TÓTH ISTVÁN: *Szegedi ifjak levelezése a 20. század első másfél évtizedében*
(*Vigéc-kérkedő, hivalkodó-kurafi magatartás megnyilvánulása a levelezésükben*) 1
- SÓLYOM PÉTER: *Kultúrpalota épült, épül és épülni fog!* 9
- ORMOS BÁLINT: *Újrafényképezett történelem.*
Képeslap-motívum Nemes Jeles László: Napszállta (2018) című filmjében 25

NÉPRAJZ

- GLSSERNÉ NAGYILLÉS ANIKÓ: *„Isten megmutatta hatalmát...”*
Evilági és túlvilági magyarázatok a vallásos gyermeknevelés keretében. 37

MÚZEUMPEDAGÓGIA

- DIÓSZEGI ÁGNES – PESTI SAROLTA: *Bábok a digitális múzeumpedagógiában.*
Kökény és Kázmér kalandjai a szentesi Koszta József Múzeumban 47

Szegedi ifjak levelezése a 20. század első másfél évtizedében (Vigéc-kérkedő, hivalkodó-kurafi magatartás megnyilvánulása a levelezésükben)

Id. Tóth István *

* Móra Ferenc Múzeum

Kulcsszavak

felnőttéválás
 szexualitás
 baráti levelezés

 adulthood
 sexuality
 friendly correspondence

Absztrakt

A Móra Ferenc Múzeumba került Csányi Ferenc levelezési anyag 283 db levelet tartalmaz. Ebből 185 db szűk családi levelezés, 98 db barátok, érettségi társak egymás közti levelezése 1912-1921 között. A tanulmány a fiatalok szexualitással kapcsolatos viselkedési formáit veszi górcső alá. Kifejezetten kulturális szempontok szerint tárgyaljuk és nem a pornográf, rosszindulatú megközelítés a vezérlő szempont. A nyomdafestéket nem tűrő részleteket szándékosan szelektáltuk. A szövegezés és a levélváltások száma egyértelműen mutatja a barátsági fokot a két személy között. Míg a családi levelezésekben a kapott és válaszlevelek is együtt szerepelnek, addig értelemszerűen a baráti levelezés mindegyik levele Csányi Ferenchez íródott. A gépészmérnök Csányi Ferenc érettségiző társa volt a piaristáknál Magyar László (három levél), Bereck Péter nőgyógyász- ornitológus (egy levél említi) és Magyarai Nándor MÁV építésmérnök, a 46-osok szegedi emlékoszlopának tervezője.

A jelenlegi téma kifejtése csak parányi része egy 283 darabos levelezés anyagának. A levelek Szegeden, illetve más helységeken, de szegediek tollából íródtak. Ez az anyag teljesen véletlenül került a Móra Ferenc Múzeum gyűjteményébe. Csányi Ferenc okleveles gépészmérnök családi illetve baráti levelezéséről van szó. Mielőtt a fent jelzett téma kifejtésére sor kerülne, néhány körülményt tisztáznunk kell.

A levelek 1912-1921 között keletkeztek. Csányi Ferenc 1893-ban született és a piarista gimnáziumban érettségizett 1912-ben. Egy 1922-es, tízéves találkozóra (ekkor már 29 éves) történő hivatalos megkeresésre alapozva bizonyos, hogy Csányi érettségiző társa volt a Móra Ferenc Múzeum későbbi természettudós kollégája, Dr. Bereck Péter orvos, nőgyógyász, ornitológus is. Többek között jelentős levelezési aránnyal van jelen az anyagban egy másik gimnazista társa, Magyarai Nándor is, akivel együtt végezte el a műegyetemet. Magyarai a 46-os k.u.k. gye. egykori katonája, aki szintén mérnökként dolgozott a vasútnál, s aki a 46-os k.u.k. gye. emlékoszlopát tervezte. Szintén együtt maturált velük ifj. Nónay Dezső, aki Nónay Dezső ezredes, a szegedi magyar kir. 5. honvéd gyalogezred parancsnokának fia volt. (Édesapja a későbbiekben megírta az ezred világháborús történetét, édesanyja pedig a háború alatt a Szegeden működő tiszti szükségkórház vezető ápolónője volt.) Érettségiző társuk volt még Magyar László későbbi újságíró, Móra Ferenc és Sz. Szigethy Vilmos ifjabb barátja.

A levelezés anyaga a megjelölt témán túl az élet számos más területére is igen jó forrásul szolgál. Azok terjedelme azonban nem teszi lehetővé, hogy itt és most teljességgel közreadjuk őket.

A témaválasztás nem a rosszindulatú „csámcsogásnak” köszönhető. Ha jól megfigyeljük, akkor észlelhetjük, hogy ezt a főként az ifjak körében „örökzöld” viselkedési formát a történelmi vizsgálódások hazánkban jócskán elfeledték, s nem vizsgálták a kutatók. Összesen négy személy Csányi Ferenchez írt leveleit használjuk némi válogatással. Erre a válogatásra az olykor nyomdafestéket nem tűrő szövegrészek miatt volt szükség.

Ne feledjük: ezek a levelek nem a köznek és nyilvánosságnak szóltak. A levelezések szövegéből – melyek minden alkalommal a legtermészetesebben, teljes bizalommal fordulnak a címzethez – először a tapasztalt, magabiztos, világot látott férfit jellemző szövegrészeket emeljük ki. Ezek nem egyszer kérkedő, ironikus, gúnyos hangvételűek is – mintegy jelzik a bizalom s a kapcsolat fokát, mélységét.

Lássunk néhány példát!

Gabnay Ferenc írja Csányi Ferencnek (1912. október 5. Szeged-Budapest):

„Tanulj gyerek! Szégyent ne hozz a fejemre. Szorgalmas légy és ne igen pislogj a lányok vádliára és bokáira, mert annak éjjel nedves következményei lesznek.”

1912. december 11-én írja ugyancsak Gabnay:

„Ami a háborút illeti, biz egy kicsit csehül állunk.” „No de azért nem lesz háború.” (Ebben, mint tudjuk, nagyot tévedett – T.I.)

1913. február 13-án ugyancsak Gabnay Ferenc írja:

„Kedves gyenge tudós Ferkó Barátom!

Hasonlóan az előző zsargonhoz, a nagyzóló kifejezésmóddal a közvetlenséget kívánja kifejezni Schmidt Jóska, Csányi Ferenc barátja 1914. szeptember 27-én:

„Te hólyag, nem tudod, hogy az októberi szigorlat is itt van, ...”

Vagy például 1916. május 31-én:

„Küldöm üvöltésem fogcsikorgatással Oszinak, amennyiben riváliskodna a vér lányok körül, ha nem, akkor nemzeti színű mosolyomat.”

S amint az az ifjak vérmérsékletéből adódik, s ami a vágyaiknak inkább szóban és álomban, mintsem tettekben megvalósuló lényegét illeti, a következő szövegek nyertek teret a levelekben.

1915. április 26-án Magyarai Nándor írja Csányi Ferencnek:

„Kedves Feri!

Leveled igazán feldühített, különben az a része hol Pistáról emlékezel meg, nohát az egy kitűnő alak lehetett, szinte el tudom képzelni. Nekem végtelenül tetszett a fiú szerelmi kalandjainak előadása a fürdői élvezet általa lefestett és produkált test mozdulattal, mikor náluk emlékszel az Annuséknál a díványon mutogatta.”

Hozzáfűzi persze:

„Igaz nem valami sokat szimpatizáltunk vele a hangos viselkedéséért, de tudja Isten volt valami poézis az Ő lelki világában.”

Máskor persze ő maga írja – ami egy frontszolgálatos katonától nem is irigylendő:

„Buta lányokkal nem foglalkozom, igazán semmi mást nem nyertem, mint egy kissé megtanultam németül. Hisz tudod, nem szeretek szárazon játszani. 5 hónapi böjtölésből csak a reggelenkénti, előtted ismeretes kivagdozás jönnek elő.”

Majd Schmidt József folytatja 1916. augusztus 13-i levelében:

„Hát dühöng benned a munkakedv! Én bennem nem. Jelenleg az ágyat nyomom-rosszul ne értsd! Úgy háton írom ezeket... 4 nap óta csak tejet kapok. De nem amolyan tejet!!! Mire –Te! Hát nem tudod, hogy konstruál a mérnök? Meglévő helyes kivitel után – átméri! Vezérléshez kellene a kördiagramm és ebből a forgattyúdiagramm, hogy tudjad meddig marad nyitva a ventil, de ez nem fontos Nálad, ha nem tudod beilleszteni!”

Egy másik levélben írja 1917. szeptember 29-én (Reims):

„Még a törzsörmester is tudja Pythagoras tételét. Par a bolát (Par Abel kurve, Strassen kurve) szerkeszteni!”

Ezután különféle jótanácsokat osztogat és azt üzeni:

„Hát Pistának mond, hogy vigyázzon vagy pedig edze meg jól előbb kint a MÁV-nál azt a kampós szöveget, mert az nincsen rapidacélból - könnyen kilágyul---- folyós állapotba is kerülhet!!!! Nem sértő szándékból mondom, ha esetleg igaz érzelmekről van szó, csak sublimátot ne tartson magánál.”

Ám minden eddigi elképzelést felülmúlnak Bozóki Imre levelei. Ha úgy tetszik, ezekből a felfokozott, kendőzetlen, s olykor talán megvalósult szexuális vágy, és az ezzel való kérdés rajzolódik ki markánsan – mint például 1914. február 18-i leveléből:

„A kisöcsém... az csak a bozótba érzi jól magát, mikor a barlangba küldöm medvét zavarni. Heh.... Szabó Gyulával tekerünk sűrűn, nagyon elrontottam a gyereket...”

1915. november 15-én pedig így szövi tovább félreeső gondolatait:

„Mi ujság a tyukok körül, remélem sikerül az én eddigi sikereim túlszárnyalnod.”

Egy 1915. december 2-i levele:

„Rózsika egész jól viselkedik. [...] Feri komám karácsonyra kártyázni fogunk [...] dióra. [...] Sejtjed, hogy diótörés is lösz, ja drága világ van!”

Némi kihagyással:

„Te Feri komám bőszen tornázok. Az egyik jó tanács már bevált, várom a másiktól is az üdvös voltát!!”

Mint valami világfi, ki évtizedes tapasztalatokkal rendelkezik, szólal meg:

„R. [Rózsika – T.I.] nagyon jól viselkedik, a bánatom okát hizlalja [...] és én [...] a szerelem forrását keresem, azaz varázspálcámmal nyomozok [...], mert a meteor nagy szárazságot jósol – kell a forrás üde vize [...] az égető szomjúság eloltására!”

A sort három, a szerelmi élvezetektől roskadozó levél zárja. Az 1914. november 17-én Csányi Ferencnek írott levelében felfokozott, szerelmeskedés iránti vágyódását ecseteli Bozóki Imre. Csalódott egy kicsit, mert a kiszemelt Darinka leányzóval csak álmában jutott el élvezetei csúcsára, aki „bogárszemű, pirosposzsgás arcú, nem túl magas szerb leányzó.” Mindezeket az álmokat és szándékokat szaftosan ecsetelte barátjának. Miközben szépen felsorolja azokat a kéjbarlangokat, amelyek a Liliom utca, Topolya sor és Borbás utcák körzetében helyezkedtek el. (Ezekről egyébként a 90-es évek elején Dr. Agócsi János alsóvárosi körzeti orvos vaskos pályamunkát írt a Somogyi-könyvtár pályázatára [Agócsi, 1991].)

Egy dátum nélküli – feltehetően 1915-ös – levélben megerősítést nyert, hogy a Topolya soron lévő piros lámpás házat részesítette előnyben. Kérkedően írt kiruccanásairól, sportnak tekintette a bárcás házba való járást. Így kívánt tapasztalatot szerezni a majdani házasság életéhez, hogy majdani asszonya ne hogy megrója majd zöldfülségéért. Büszkélkedik férfiasságával, amiről azt írja, úgy „meredezik, mint New York-ban a felhőkarcoló.” Azzal magyarázta ezen tevékenységét, hogy a bölcs emberek szerint a gyümölcsöt nem termő fát kivágják és tűzre dobják. Nos, hogy ő ne járjon így, külön leckeórákat vesz.

Az mindenképpen bizonyos, hogy számtalan levélváltásban csak azokban a levelekben vannak ilyen szövegrészek, amelyek zárt borítékban, vagy zárt levelező lapokban voltak. Ez is azt jelzi számunkra, hogy szigorúan pajtási, baráti szemeknek szánták a sorokat. Ugyanis a kor közgondolkodása hallgatólagosan tudomásul vette a piros lámpás házak létezését, de az ott való tartózkodást nyilvánosan elítélte.

Az 1915. október 12-én írt hosszú levelében részletezi hódítása célpontját, valamint leírja, hogy testi kapcsolat esetén milyen óvintézkedésekre készült fel. A levélváltások azt mutatják, hogy férfivá válás útján lévő ifjak (1922-re már 28-29 éves frontszolgált katonák) miként érlelődnek, ráadásul mindez az I. világháború teljes tombolásakor. Alig tettek érettségét és többségük azonnal a frontra került. Csak a véletlen szerencsén múlt, hogy zömmel a műegyetemet végző fiatalok mindannyian élve kerültek haza a háborúból.

A levelezési anyag azt is igazolja, hogy egy életre szóló barátságok szövődtek, hiszen kölcsönösen meghívták egymást eljegyzéseikre és esküvőikre.

Cikkünkkel az volt a célunk, hogy rávilágítsunk, az elmúlt korok szexuál-szocializációs viszonyai nem elhanyagolandó társadalomtörténeti kutatási területek. Ezek a folyamatok befolyásolják a társadalom szexualitásról alkotott véleményét és a hozzá fűződő viszonyát. Az is valószínű, hogy igen ritka lehetőség ilyen irategyüttest vizsgálni és feldolgozni.

További célunk, hogy a Csányi-féle levelezési anyag más irányú témáit, területeit dolgozzuk fel.

IRODALOM

Agócsi János (1991): Prostitúció, erkölcs a szegedi bordélyházak árnyékában a XX-ik században. Szeged: kézirat. [Kézirat a Somogyi-könyvtárban.]

1. sz. kép: Liliom-Bánomkert sarok 1.: Bontás közben az épület bejárata, 1986. Fotó: Tóth István.

2. sz. kép: Liliom-Bánomkert sarok 2.: Távolból a bontás alatt lévő örömtanya. Háttérben az Új Klinika, 1986. Fotó: Tóth István

3. sz. kép: Liliom-Bánomkert sarok 3.: Az épület belsejében a lépcsőház stukkója, 1986. Fotó: Tóth István.

4. sz. kép: Liliom-Bánomkert sarok 4.: Földszinti lépcsőház stukkója, 1986. Fotó: Tóth István.

Correspondence of the young people of Szeged in the first decade and a half of the 20th century (Manifestation of boastful, ostentatious behavior in their correspondence)

István Tóth

The Ferenc Csányi correspondence sent to the Móra Ferenc Museum contains 283 letters. Of these, 185 were close family correspondence, 98 were correspondence between friends and graduation partners between 1912-1921. The study examines the sexual behaviors of young people. We discuss it specifically from a cultural historical perspective and not the pornographic, malicious approach is the guiding aspect. Ink-intolerant details were intentionally selected. The number of wordings and correspondence clearly shows the degree of friendship between these two people. While the correspondence received and the reply are included together in the family correspondence, each letter of the friendly correspondence was written to Ferenc Csányi. László Magyar (three letters), Péter Bereck, a gynecologist-ornithologist (mentioned in one letter) and Nándor Magyari, a railway (MÁV) architect, and the designer of the „46-osok” memorial column in Szeged, were the mechanical engineers of Ferenc Csányi.

Kulturpalota épült, épül és épülni fog!

Sólyom Péter *

* Móra Ferenc Múzeum

Kulcsszavak

Szeged
várostörténet
Kulturpalota

city history
Palace of Culture

Absztrakt

A 19. század második felében Szeged – más európai városokhoz hasonlóan – az ipari fejlődés hatására minőségi változáson esett át. Ennek eredményeképpen és főleg az 1879-es nagy árvíznek köszönhetően, urbanisztikai és építészeti szempontból az ország legmodernebb városa született meg. Ebben a kialakult polgári létben számos művelődési forma is kialakult. Egyletek, egyesületek, társulatok jöttek létre. Jelentős szerepet kapott a színházi és az irodalmi élet. Somogyi Károly esztergomi kanonok révén gazdag könyvgyűjteménnyel, Reizner János városi főjegyző, majd könyvtárigazgató révén pedig Szeged történeti tárgyi és dokumentumgyűjteményével gazdagodott a város. Mindezek alapján joggal merült fel a város részéről az igény egy olyan impozáns épület felépítésére, mely otthona lehet a művelődést szolgáló intézményeknek. Jelen tanulmány a Kulturpalota keletkezéstörténetéhez nyújt adalékot levéltári iratokra, korabeli újságcikkekre támaszkodva.

Túl sötét, sok az ablak, indokolatlanul magas, nagy belső terek – sokszor hallottunk és hallunk ma is ilyen és ehhez hasonló kritikákat a Kulturpalota épületével kapcsolatban. Ott lappang egyfajta hiányérzet, úgy érezzük – és érezték az évtizedek sora alatt elődeink is –, hogy szűkös. Egy ekkora épület? – tehetjük fel a kérdést. Ez a kérdés mindaddig kérdés marad, amíg figyelembe vesszük megépítésének okát. Azt, hogy milyen üzenetet volt hivatva közölni megépítésének idején.

Történelmi háttér

A 19. század második felének változásai, melyet az ipari forradalom második hullámának is szoktak nevezni, az ország más városaihoz hasonlóan Szegedet is a polgári várossá alakulás irányába vitték. Egy ilyen átalakulás általában nem egyik napról a másikra történik, Szeged sajátos esetében mégis erről beszélhetünk. Már az 1850-es években láthatunk az átalakulásra mutató törekvéseket – ilyenek a főbb utcák kövezései, a közvilágítás kiépítése, egy-egy nagyobb palota emelése, stb. –, az igazi áttörést mégis az 1879-es nagy árvíz tragikus eseménye hozta meg Szeged számára. Ez lehetőséget adott egy olyan modern város kialakítására, melyet a Szegedi Napló 1895. október 5-i száma tár elénk a külföldi újságírók Szegedre látogatása alkalmából. A városban tett körutazásuk élménybeszámolójának részleteit már közöltem Vágó Pál: *Szeged szebb lesz, mint volt* című tanulmányomban.¹ Itt most dr. Lázár György, Szeged helyettes polgármesterének, a Dugonics Társaság elnökének köszöntő beszédéből idézek egy részletet, mely egyben kifejezi a kulturpalota létrejöttének okát is:

„[...] Azon alkotások, melyeket önök ma rövid körutjokban láttak; azon intézmények, melyek városunkban immár constituálva, egy haladni akaró és haladni tudó modern város masszív kereteit képezik, biztos zálogát fogják önök előtt képezni annak, hogy e városban egy nemzetiségéhez ragaszkodó, de kulturájában a művelt nemzetek szellemi közösségét meg nem tagadó, hanem azt kereső nép lakik, mely méltó az önök barátságára s a művelt Európa további figyelmére és rokonszenvére” (Szegedi Napló, 1895.10.05.: 3).

A polgári élet velejáróinak sokaságát találjuk ekkor Szegeden. Számos egylet, társaság, egyesület alakul. Van kaszinónk, sajtónk, színházunk. Az iskolák terén is élen járunk. Somogyi Károly értékes könyvgyűjteménye révén 1883-ban megnyílik a könyvtár a Dugonics téri főreáliskola földszintjén (1. sz. kép). Szintén ennek az épületnek a folyosóin Reizner János könyvtárigazgató, gyűjtő munkája révén megalapozza a múzeum létrejöttét. Lechner Lajos *Szeged újjá építése* című,

1891-ben megjelent könyvében az alábbiakat írja:

„[...] Szegeden a „víz” előtt vajmi kevés középület volt; az egy városházán és a reáliskolán kívül majdnem minden közintézmény céljának meg nem felelő épületben vonta meg magát. Azért a kir. bizottság, illetőleg általa az állam az új városban számos új épületet emeltetett, a mivel nemcsak a város nagyobb arányú fejlődését segítette elő, de saját hivatalainak, katonaságának alkalmas hajlékot bocsátott rendelkezésükre” (Lechner, 1891: 91).

A kultúra „hivatalai”, illetve a kulturális, tudományos tevékenységet folytatók sokasága is hasonló módon kereste az e célra alkalmas hajlékot. Ennek a célnak egyfajta kifejezője az 1896. szeptember 6-án ünnepélyes keretek közt „átadott” szegedi Kultúrpalota épülete (2. sz. kép).

Ekkor, az ország más városaihoz hasonlóan Szeged is készült a millennium méltó megünneplésére. Az 1890-től tervezgetett számos ötlet közül – egyetem, városi múzeum, kereskedelmi akadémia, felsőbb leánynevelő intézet építése, Szeged monográfiájának megírása, vízvezeték kiépítése stb.² – a városi tanács, az erre a célra létrehozott 25 tagú millenáris bizottság által, kisebb-nagyobb viták során³ 1893 elejére négy pontban szedve határozta meg a megvalósítandó terveket (MNL CSML SZL SZVT i. 1985 sz., 1893). Ezek a következők:

1. Szeged város monográfiájának megírása.⁴
2. Újbóli tárgyalások kezdeményezése egy harmadik egyetemnek Szegeden való felállítására.
3. A Somogyi könyvtár, a városi múzeum és a Dugonics Társaság elhelyezésére kőburkolatú díszes palota építése.
4. Állandó vízvezeték kiépítése.

Jelen tanulmány a 3. pontban említett palota keletkezéstörténetét mutatja be a tanács iratait és a korabeli újságmegjelenéseket véve alapul.

Az épület helyének megválasztása

A közgyűlés a kultúrpalota helyül a Stefánia sétány (3. sz. kép) és a Rudolf rakpart között elterülő tömböt jelölte ki. Ez némi vitára adott okot a bizottságban. Többek között Obláth Lipót ellenezte a kijelölt helyet. Obláth arra hivatkozott, hogy „a tervezett épület a Milkó-palota és a hidfő kolosszusa mellett el fog veszni és semmi esetre sem lesz monumentális” (Szegedi Híradó, 1892.12.31.: 2). Helyette a Batthyány és Petőfi utca sarkán (mai Kass Szálló helye), a város tulajdonában levő telket javasolja. Szivessy László arra hivatkozik, hogy a kijelölt hely a közgyűlés által a Stefánia-park kibővítésére van tervezve. Pillich Kálmán ezzel szemben a hely alkalmas voltát azzal magyarázza, hogy a beépítendő terület szabályos alakú, könnyű rá építkezni. Ezzel szemben az Obláth által javasolt terület szabálytalan és csak utcában lehet rá építkezni. Lázár György a helyszín mellett azzal érvel, hogy ez egyben megoldaná a Stefánia sétány kibővítésének kérdését is. A város tanácsának 1892. december 27-én tartott ülésén ugyanis elhatározzák, hogy „ezen kultúrpalotát a Stefánia sétány és a Rudolf rakpart között elterülő telektömbön kívánja felemeltetni, s ezen telek az épület által el nem foglalt részének parkirozásával egyben a Stefánia sétány kibővítését elhatározza és megoldatni kívánja” (MNL CSML SZL SZVT i. 31181 sz., 1892). A többség elfogadta a javaslatot.

Pályázat

1892. december 27-én a közgyűlés utasítja a város tanácsát, hogy 2000 forint erejéig első és második pályadíjjal pályázatot hirdessen. A beérkezett tervek és a pályadíj odaítélésére bírálóbizottság⁵ alakul Pálffy Ferenc polgármester elnöke alatt (MNL CSML SZL SZVT i. 75/893. kg., 1892). Egyben felkéri Lechner Lajost, hogy vegyen részt az elbírálásban (MNL CSML SZL SZVT i. 6088 sz., 1893). 1893. április 13-án megszületik a pályázati felhívás augusztus 31-i leadási határidővel. A tervezetben a személyzet (igazgatói, könyvtárnoki és egyéb hivatalnoki) lakhelyiségei az épületben lennének elhelyezve. Lázár György április 19-én, a városi tanácshoz írt levelében jelzi a tervezők aggályait ezzel kapcsolatban, és kéri a tervezet újbóli tárgyalását. Április 21-én rendkívüli tanácsülés keretén belül újabb építési és tervezési feltételeket szab a városi tanács, melyből már kimarad a lakások elhelyezése az épületen belül (MNL CSML SZL SZVT i. 11896 sz. 1893). Ennek ellenére csekély az érdeklődés.

A BME Építő Ipar műszaki hetilapja szerint az „első ízben hirdetett pályázat meddő maradt a program túlságos követelményei miatt” (BME Építő Ipar, 1894.10.03.: 471). Az 1893. október 25-én tartott közgyűlés is ezen véleményen van és az előző pályázati feltételek enyhítésével javasolja az újabb pályázat meghirdetését (MNL CSML SZL SZVT i. 25898 sz., 1893). Ennek megfelelően meghirdetik az új pályázatot, melynek beadási határideje 1894. január 31. Kilenc terv érkezik be a kijelölt határidőre.⁶ A pályázat elbírálására február 18-án kerül sor. Tóth Mihály városi főmérnök ismerteti a terveket. A beadott szavazatok alapján az első helyen az „Artibus”, második helyen a „Közművelődés” jellegű pályamű nyert. Előbbi szerzői Steinhardt Antal és Lang Adolf budapesti műépítésszek, utóbbi pedig Zombori Lajos budapesti építész és Magyar Endre szegedi mérnök.⁷ A tanács 1894. március 13-án ülést tart a pályázat eredményéről, melyben konstatálják, hogy a tervet jelen alakjában nem ajánlhatják kivitelre. Újabb terveket kérnek a díjnyertes pályázóktól a bizottság szempontjainak megfelelően. A tanács ezeket saját hatáskörében kívánja elbírálni, illetve kéri, hogy az építés

művezetésével a közgyűlés által elfogadott terv pályázója legyen megbízva (MNL CSML SZL SZVT i. 5779 sz., 1894). Ennek megfelelően a tervek átdolgozására április 27-ig kap haladékot a két nyertes pályázó (MNL CSML SZL SZVT i. 8917 sz., 1894). Április 30-án a bíráló bizottság ismételten a Steinhardt és Lang által bemutatott terveket részesíti előnyben (MNL CSML SZL SZVT i. 12560 sz., 1894). Június 9-én megbízzák a művezetésre megnyert építészeket, hogy augusztus 5-ig készítsék el a részletterveket és a részletes költségvetést (MNL CSML SZL SZVT i. 16890 sz., 1894).

1894. szeptember 3-án a közgyűlés elfogadja a beküldött terveket és 13-án felterjeszti a belügyminiszternek jóváhagyásra (MNL CSML SZL SZVT i. 25492 sz. 1894, 26113 sz., 1894), majd 1895. március 14-én hagyják jóvá a terveket.

Az alap

A projekt talán legkényesebb pontja az alapozás kérdése. Az építésre kijelölt telek egy befásított, mély fekvésű terület, melyet fel kell tölteni. A fák kiszedésének és áthelyezésének megszervezésével Mayer Miklós főkertészt bízzák meg (MNL CSML SZL SZVT i. 32558 sz., 1895).

A telek feltöltésére - Stefánia gyermekjátszóhely, Rudolf tér - versenypályázatott hirdettek. A feltöltés ezen szakaszában az épület helyének fenntartott terület feltöltése még kimarad (MNL CSML SZL SZVT i. 5558 sz., 1893). Az 1893. december 2-án tartott versenytárgyaláson Ripner Fülöp és Balogh Ferenc vállalkozók ajánlatai közül Balogh Ferenc 41 krajcár egységára köbméterenként nyer Ripner Fülöp 50 krajcáros árával szemben (MNL CSML SZL SZVT i. 33553 sz., 1895). A feltöltés alapját a Tisza medréből származó iszap alkotja. Ezért Lázár György helyettes polgármester javasolja, hogy a sikeres parkosítás, a gyepesítés végett 20 cm vastagon humusz réteget terítsenek le. A feltöltéshez szükséges humuszmennyiséget az Arad-Csanádi vasúttársaság felhagyott újszegedi töltéséből veszik (MNL CSML SZL SZVT i. 1055 sz. 1894; 255. szám/ m.h. 894).

Steinhardt és Lang műépítészek 1894. augusztus 26-án levélben kérik a város tanácsát, hogy kezdjék meg az épület helyének feltöltését, hogy legyen ideje a talajnak megüledni még a betonlap elkészítése előtt. A *BME Építő Ipar* jelentése szerint a „*talaj nem lévén igen teherbíró, az egész épületet oly erős betonlapra állítják, hogy süllyedésének a lehetőség is eleje legyen véve*” (BME Építő Ipar, 1894.10.17: 495). Az építést ellenőrző bizottságban kételyek merülnek fel az alap teherbírásával kapcsolatban: „*a bizottság többségének véleménye az, hogy a mostani földszintre egy méteres magasságu homokot furkóztasson a vállalkozó és erre építse a betont. A kisebbség véleménye pedig az, hogy a mostani földszint egy méterre leássák, itt a talajt, ha rossz megjavítsák és a betont erre a javított talapra építsék föl*” (Szegedi Napló, 1895.07.02: 2). Próbaátásokat végeztenek. Az eredményről a *Szegedi Napló* 1895. július 9-i száma számol be: „*A park felőli oldalon öt méternyi mélységre teljesen hordképes agyagföldet találtak a vállalkozók. Ezenkívül két helyen épített falat találtak, míg más helyeken, ahol még 5 méter mélységig nem haladt az ásás bizonytalan a talaj*” (Szegedi Napló, 1895.07.09.: 4).

Ezen az ingoványos talajon folyó vitába a *Szegedi Napló* Hüvelyk Matyi melléklete is beszáll *Beton-tudomány* címmel: „*[...] Ujabb beton-kérdés merült föl a kulturpalotánál, sőt ez már tulajdonképp nem is beton-kérdés, hanem kultur-kérdés. Az egyik mérnökkari század azt tanácsolta, építsük a kulturpalotát homokra. Ellene szolt ennek a második mérnökkari ezred, mondván, ne tegyük azt, mert már a biblia tanítja: ne építsetek homokra... Milyen kár, hogy a technikusok könyve: a biblia azt is nem tanítja: ne építsetek a Stefániára*” (Szegedi Napló – Hüvelyk Matyi, 1895.07.07.: 3).

Végül Lang építész július 12-én Szegedre érkezett és kijelentette, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy a betont csak 30 centiméterrel helyezték el a járdamagasság alatt (Szegedi Napló, 1895.07.12.: 4). A vállalkozók erre bejelentették, hogy amennyiben a tanács követeli tőlük, akkor építkeznek erre a felületre, de felelősséget vállalni érte nem tudnak. Kérik azonban, hogy valaki tegyen végre pontot az ügy végére, mert már így is hat hét késésben vannak. Hogy mennyire volt megalapozott Lang döntése az alappal kapcsolatban, arra *Az Est* 1923. június 24-i számában kapjuk meg a választ: „*A jelentés szerint Szeged város egyetlen számbavehető és európai igényeket meghaladó hatalmas kultúrintézménye: a Városi Múzeum, melynek hatalmas épületében van elhelyezve a százötvenezer kötetes Somogyi-könyvtár, néhány nap óta láthatóan süllyedni kezdett. [...] palotát is megtámadta a talajvíz, olyannyira, hogy ma már látható jelei mutatkoznak a kulturpalota betonlapja megmozdulásának. A háromemeletes hatalmas épület, baloldali szárnyának a Rudolf térre néző részén láthatóak ezek a jelek, melyek szinte napról-napra nagyobbak lesznek.*

Ezen a részen van elhelyezve a Somogyi-könyvtár tágas, nyilvános olvasóterme, melynek egyik kétszárnyú nagy ablaka teljesen deformálódott. Az ablakot körülvevő téglalakú nyílás tökéletes reboiddá változott. Az ablaknál keskeny falrepedés kezdődik, amely végigvonul a mennyezeten, keresztül megy a szemközti levő ovális ablaknyíláson, amely ugyancsak teljesen szabálytalan alakot vett fel. A repedés azután több irányban elágazik és a megfigyelések szerint ezek a nyúlványok hosszabbodnak szinte napról-napra.

A repedést és az ablaknyílás deformálódását az eddigi vizsgálat szerint az épület egyik részének süllyedése okozhatta. Tegnap egy négy tagból álló szakértői bizottság vizsgálta meg az épületet, amely hivatalosan is megállapította, hogy a hatalmas kultúrpalota

néhány vonallal tényleg a föld színe alá süllyedt. A szakértők azt is megállapították, hogy **a talajvíz lazította meg a múzeum alatti homokréteget és így az épület vasbeton alapja kimozdult eredeti helyzetéből**” (Az Est, 1923.06.24.: 5).

Építés

Az épület szerkezeti, műszaki felépítését (4. sz. kép) illetően a BME Építő Ipar 1894. október 17-i száma ad részletes leírást a Steinhard és Lang műépítészek terve alapján: „A földszinti padozat színvonala 10'60 méterrel fekszik a Tisza zeruspontja fölött, s 0'15 méternivel magasabban az épület körüli (feltöltött) gyalogjárónál. Az egész épületnek a gyalogjárótól az attika felső vonaláig számított magassága mintegy húsz méter.

A palota minden emeletén 2—2 ülésű árnyékszék van alkalmazva megfelelő számú pizzoárral. A magas földszinten levő úgy van elválasztva, hogy a díszlépcső pihenője alatt a nők, a folyosó felől pedig férfiak számára van bejárat. Mint a hosszsmetszetből látható, az alsó földszint magassága úgy van elosztva, hogy a pihenőről a klozett fölötti kis tárhelyiségbe lehet jutni. [...]

A betonlap 0'40 m.-es padlóval kontempláltatott az alapfalak körül. Valamennyi falazat anyaga téglá, a földszinten cementhabarcsba, a többi emeleten pedig fehér mészhabarcsba van rakva.

Az előcsarnokok padozatát mettlachi lemezekkel rakják ki, úgyszintén a magas földszinti és emeleti folyosó padozatát is, míg a mellékhelyiségeket granitto-terazzóval burkolták.

Köböl a lépcsőkön és külső szobrokon kívül mindössze csak a 6 oszlopot és az előcsarnokbeli 4 pillért készítik, míg a falak külső kőburkolataira és a főpárkány kőanyagára nem futotta a 200.000 frtnyi előirányzott összegből.

Az alsó földszint fölötti mennyezet-szerkezet vastartó közötti téglaboltozat, míg a többi födém legnagyobb részt hengerelt vastartóval kombinált csaposgerenda szerkezetű, tűzbiztonság céljából téglaborítással.

Az összes helyiségeket külső-belső ablakokkal látják el, kivéve az árnyékszékeket és kamrákat. Különös szerkezetűek a magas-földszint és emeletbeli hatalmas ablakok, melyeknek szélessége 1'95 m., magassága pedig 4'00 m. Ezeknél a felső, 1'00 m. magas külső és belső magas ablakrész a párkány körül forgatható csapó-ablak alakjában készül. Az alsó 3'00 m. magas külső ablakrész fölfelé járó tóló-ablak, a megfelelő belső ablakrész pedig befelé nyíló közönséges kétszárnyú ablak lesz. A felső csapó-ablaknak megfelelően antik kovácsolt vasrácsal díszítik ez ablakokat.

Az alsó földszintbeli helyiségeket egyszerűen kályhával fűtik, míg a fölötté levő két emeletet központi fűtéssel látják el, még pedig alacsony-nyomású gőzfűtéssel.

Az esti világítást 191 db villamos izzólámpa és 25 db ívlámpa szolgáltatja. Az utóbbiak közül kettőt az épület külsején helyeznek el” (BME Építő Ipar, 1894.10.17.: 495).

A városi tanács 1895. május 30-án tartott ülésén számol be az építési vállalatok felett tartott árverés eredményéről. Ezek szerint a kivitelezéssel – az egységi árakból 26 %-os csökkentés mellett – Szilágyi János és Psybilla Gyula vállalkozókat bízzák meg. Az építkezést Dr. Lázár György helyettes polgármester és Tóth Mihály vezetése mellett felállított bizottság⁸ ellenőrzi (MNL CSML SZL SZVT i. 17692 sz., 1895).

A Szegedi Napló 1895. november 17-én számol be a kultúrpalota bokréta-ünnepéről: „[...] Hajdan, ezen a helyen egy terjedelmes várfal bástyái védelmezték a tiszai-parti metropolist, ahol ezután egy modern nagy stílusban épült palota lesz a magyar város folyton előretörő szellemének bástyája. Ez a szép palota már fölépült a tetőzetig s a falegyen-ünnepélyét ma ülték meg. Este földszitették a falakat, az épület négy oldalán a homlokzat magaslatában transperentek égtek. A bokréta-ünnepélyen megjelentek: Kállay Albert főispán, Lázár György helyettes polgármester, Tóth Mihály főmérnök. A vállalkozók és a város a bokréta-ünnepély öröme megjutalmazták a munkásokat, akiknek nevében Gál János fiatal munkás versekben üdvözölte a főispánt, a helyettes polgármester és a vállalkozókat. Este a bokréta-ünnepnek vidám folytatása volt a Tisza kistermében, az építkezési vállalkozók: Szilágyi és Prizbylla és a Vinkler testvérek lakomát adtak, amelyen sokan vettek részt a városi hatóság, a törvényhatóság, egyéb vállalkozó cégek, a Dugonics-Társaság és a sajtó részéről. Számos felköszöntő hangzott el a melyek a város és a közélet kiválóbb férfait, a vállalkozókat és a sajtót éltették. Tösztoztak: Fülöp Zsigmond dr, Reizner János, Tóth Mihály, Koczor János, Fellegi Sándor, Landesberg stb.” (Szegedi Napló, 1895.11.17.: 5).

A bokrétaünnep kapcsán érdemes egy kis kitérőt tenni az épület tetőszerkezetét illetően. Az 1894. június 5-én a tervek elbírálására kiküldött bizottság a tetőszerkezettel kapcsolatban csupán annyi feltételt szab, hogy „ha a költség keretében megoldható, vastető készítené” (MNL CSML SZL SZVT i. 16384 sz., 1894). Az 1894. augusztus 26-án megküldött részletes költségvetésnél Steinhardt és Lang műépítészek a költségvetés szövegében a vastető szerkezetet tüntetik fel ugyan, de a fa szerkezet árával kalkulálnak. A végleges megoldást az ármozgásoktól teszik függővé: „Miután a munka kiadásánál előreláthatólag árleengedést fogunk elérni, a vasszerkezeteknél azok újabani átszámításánál kisebb súlyokat fogunk kapni sőt esetleg még egyéb más tételeknél is megtakarításokat lehetne tenni; úgy lehetséges volna a tetőt vasból készíteni. Mi azonban a vastetőszerkezetet nem tartjuk szükségesnek miután az összes mennyezetek tűzbiztosan vannak szerkeztve s különben is tűztől ez épületnél tartani sem igen lehet”. – Ha azonban még is a vastetőszerkezetet kívántatnék, akkor mi az erre vonatkozó rajzokat a kivitel előtt fogjuk pótlólag betérjeszteni” (MNL CSML SZL SZVT i. 24931 sz., 1894). Mivel a kivitelező az egységi árakból 26 %-os árengedményt adott, továbbá a bizottság átnézve a költségvetést, azon a véleményen van, hogy a 200.000 forintos keret elegendő a vastetőszerkezettel ellátott kivitelezésre, így e mellett dönt.

A vasszerkezethez szükséges nyersanyagot a Krassó-Szörény megyei Resicabányából szállítják negyven kazánkovács kíséretében, akik a szerkezetet a Rókus-végen állítják össze (Szegei Napló, 1895.10.27.: 5). Az elkészült tetőszerkezetet az éppen a gőzfürdő tetőzetén dolgozó, szintén a Krassó-Szörény megyei Oravicabányáról hozatott vasmunkások helyezik föl az épületre (Szegei Napló, 1895.11.07.: 3).

Az épület műszaki berendezéseire érkezett árajánlatok ügyében 1895. július 18-án tartott ülést a tanács gazdasági ügyosztálya László Gyula tanácsnok elnökle alatt. Az eredményről a *Szegei Napló* számol be: „*A villamvilágításra, villamos jelző és szellőztető berendezésére három ajánlat érkezett, ezek: Hanuer Jenő, a Helios részvénytársaság és Egger B. és társa részvénytársaság. A Helios részvénytársaság 5800 frttal a legolcsóbb ajánlattevő volt. A műszaki berendezésre ajánlattevők: Knuth Károly, a Tarnóczy-féle részvénytársaság; a vízvezeték, világítás és fűtés berendezési társaság Budapesten. Salgó Lipót szegedi bádogos, a Walszer Ferencz-féle részvénytársaság, a Zellerin M. féle részvénytársaság. Legolcsóbb ajánlattevő az utóbbi cég volt 8100 frttal*” (Szegei Napló, 1895.07.18.: 3).

1896. február 26-án az ellenőrző bizottság a kultúrpalota előcsarnokába elhelyezendő szobrok ügyében javasolja, hogy ülő alakban Tinódi Lantos Sebestyén és Szegedi Kiss István, álló alakban pedig Kazinczy Ferenc és Vörösmarty Mihály legyenek elhelyezve. Az előiratok szerint azonban ide antik alakok lettek meghatározva. Ülő alakban Homérosz és Szokratész, álló alakban pedig Klió és Eutherpé. Ezért március 16-án kéri Steinhardt Antal, hogy a bizottság által javasolt alakok elhelyezésének javaslatát a tanács vesse el (MNL CSML SZL SZVT i. 8960 sz., 1896). A bizottság továbbra is ragaszkodik javaslatához. A kialakult patthelyzetet a tanács oldja fel 1896. április 23-án tartott tanácskozásán. A következőket olvashatjuk a tanácskozás jegyzőkönyvben: „*Minthogy a közművelődési palota általában görög építési modorban van tervezve, mely építési stílussal a tanács véleménye szerint a bizonyos eszméket általánosan kifejező mythologiai és görög szobrok leginkább egybevágnak s emellett azon előnnyel is bírnak, hogy az épület tartalmát rendeltetésének nemcsak a hazabeliek, hanem idegenek előtt is azonnal kifejezik; tekintettel továbbá arra, hogy a nemzet nagy férfiainak úgy a város körül érdemet szerzett egyéneknek mellszobrai a város közgyűlésének mindenkor határozatához képest a közművelődési palota vestibulejében bármikor elhelyezhetők lesznek; mindezeknél fogva az építés ellenőrzésére kiküldött bizottság véleményének mellőzésével a város tanácsa kivételre a mythologiai illetőleg görög alakokat fogadja el, a további intézkedéssel az ellenőrző bizottságot megbízza*” (MNL CSML SZL SZVT i. 10076 sz., 1896).

Az épület főhomlokzatának felirata „A Közművelődésnek”. Ezen kívül tervben volt az épület jobb és bal oldalára is egy-egy felirat, melynek szövege a következő lett volna: „*A magyar állam ezeréves fennállásának örök emlékére 1896. ik évben I. Ferencz József apostoli király dicsőséges uralkodása alatt építtette Szeged, szab-kir. város közönsége*” (MNL CSML SZL SZVT i. 6780 sz., 1896). A magyar nyelvű feliratot az épület jobb, a latin nyelvű fordítását a bal oldalára tervezték. Arra vonatkozó leírást nem találtam, hogy ezek a feliratok végül miért nem kerültek fel az épületre.

Belső kialakítás

A már említett 1893. április 21-i pályázati feltételek újbóli tárgyalásánál megállapították a belső terek elosztását is az épületbe tervezett intézmények számára.

„Az épületbe a következő férőhelyiségek tervezendők:

I.) A Somogyi könyvtár részére:

a.) 5-600 m² terem terület több teremre elosztva

b.) 2. kisebb terem egyenkint 36-40 m²

2. hivatal szoba egyenkint 25-30 m²

2. dolgozó terem egyenkint 36-40 m²

c.) egy olvasó terem mintegy 150-160 m²

d.) egy ruhatár mintegy 40 m². -

II. A múzeum részére:

a.) 150-200 m² terem terület két teremre elosztva

b.) 2 kisebb terem 36-40 m² körül

c.) 1 díszes kiállítási terem √ legfeljebb √ 200 m² mely képtárul is szolgálhat

d.) egy ruhatár mintegy 40 m²

III. A Dugonics társaság részére

a) 1 titkári szoba előszobával 36-40 m² körül

b) 1 gyűlés terem 50 m² körül

Lakások a földszint alatt

a) egy házmesteri lakás, két kisebb szoba, konyha, kamra /: pinczéből:/ mintegy 120 m²

b) ugyanoly egy szolgáló lakás.

Ezen lakások az emeleti helyiségekkel lépcső által kapcsolatba hozandók. -

Jegyzetek

- 1.) A földszinten oszlopcsarnokos díszes vestibül és lépcsőház,
- 2.) legalább egy melléklépcső. -
- 3.) Closetek megfelelő számban tervezendők. -
- 4.) A könyvtár és múzeum egymástól függetlenül is elhelyezhetők. -
- 5.) A könyvtári termék tervezésénél alapul szolgál a fülke berendezés és kívánatos, hogy jelenleg a Somogyi könyvtárban levő könyvállványok felhasználhatóak legyenek. -
- 6.) Az összes helyiségek, különösen pedig az olvasó és könyvtári termék világosak, könnyen szellőztethetők, lehetőleg átellenes szellőztetéssel tervezendők és szelelő kéményekkel látandók el. -
- 7.) Az ablakok valamint a nyílvános helyekben az ajtók lehetőleg légmentesen zárhatók de nyithatók legyenek, esetleg vastokkal, ajtókkal és szárnyakkal. -
- 8.) Az egész épület tűzbiztosra tervezendő. -
- 9.) A könyvtári és muzeumi helyiségek amennyiben ez intézetek mindegyike nem ugyanazon etagera tervezetnek, kisebb vascsiga lépcsőkkel kötendők össze. -
- 10.) Az összes termék amerikai parquettel látandók el. -
- 11.) Az összes földszint feletti helyiségekbe melegvíz fűtés tervezendő; a fűtő testek úgy alkalmazandók, hogy a helyiségek területeiből mit s foglaljanak el. -
- 12.) Az összes földszint feletti helyiségek vestibül a lépcsőházba villamos világítás tervezendő. -
- 13.) A két hivatal és két dolgozó szobába a Dugonics társaság titkári szobájába házmesteri és szolgálakásba, és a clozettekbe vízvezetési berendezés tervezendő" (MNL CSML SZL SZVT i. 11896 sz., 1893).

Az 1894. március 20-án tartott bizottsági ülésen az eredeti feltételekkel szemben pontosítják az épületben létesítendő helyiségek minimális méretét. Ennek megfelelően:

„I. Könyvtári helyiségben

- 1., a több teremből álló könyvtárhelyiség 500 " méterrel
- 2., Ugyanehhez két szoba a 36 " m. 72 " "
- 3., " " két hivatalszoba 50 " "
- 4., egy dolgozószoba 40 " "
- 5., egy olvasóterem 150 " "
- 6., egy ruhatár 25 " "

II. A museumnál

- 7., Két terem 120 " .
8. egy szoba 40 " .
9. egy díszterem 200 " .

III. A Dugonics társaság

- 10., egy terem 50 " .
- 11., egy titkári szoba 36 " .

Összesen " méterrel lenne megállapítandó akként azonban, hogy ezen méretek minimálisaknak tekintendők, tehát az egyes helyiségek térfogata ezen alul nem mehet; ezzel szemben azonban tervezők csak oly arányokban léphetnek túl, amennyiben az általuk tervezendő egyes térfogatméretek, az eredetileg megállapított s általuk már ismert maximális méreteket meg nem haladják" (MNL CSML SZL SZVT i. sz. n. jegyzőkönyv, 1894).

A BME Építő Ipar 1894. október 10-i száma kísér végig bennünket az épület belső tereiben Steinhardt és Lang tervei alapján: „[...] A díszteremnek jobboldali ajtaja az összesen 144 m² alapterületet képviselő múzeum három termének egyikével közlekedik, a hova a 2'40 m. széles folyosóról is nyílik ajtó. A díszterem baloldali ajtaja egy kis könyvtári szobába szolgál, melynek célja tulajdonképpen nem egyéb, mint hogy a benne levő vascsigalépcsőnek egyszerű módon alkalmas kapcsolatot létesítsen a fölötté, valamint az alatta levő számos könyvtári helyiség között, hogy a bennük összeválogatott művek lehető leggyorsabban kerülhessenek a tágas olvasóterembe, mely e kis helyiség tőszomszédságában van.

Az olvasó terem alapterülete 163 m². A „Dugonics-társaság“-nak az előcsarnoktól jobbra fekvő két terme csakis a folyosó útján érhető el; összes alapterületük szerény 106'58 m.

Az előcsarnoktól jobb felől kis ruhatár van, melyet a közvetve világított melléklépcső az emeleten levő hasonló helyiséggel kapcsol össze. Mindkét ruhatári fülke együttes területe közelítőleg 26'50 m².

A ruhatárnak az előcsarnokba szolgáló nyílásával szemben emelkedik a háromkarú dízlépcső középső, (3'24 m. széles) karja a pihenőig, a melyről kétoldalt mintegy 2'00 méter széles karok visznek az emeleti előcsarnokhoz.

Az emelet összes helyiségei egymásba nyilván 673 m² alapterülettel könyvtár céljaira szolgálnak, kivéve az említett ruhatárt, továbbá a dízlépcső pihenője felé eső klozettet.

Az előcsarnok négyzetes alapalakja háromnegyed oszlopokra és szabadon álló pillérekre sarkosan alkalmazott egyenes födésű átmenetek segítségével nyolcszögletbe fejlődik; kettős üvegfüvelén keresztül felülről szűrődik be kellő mennyiségű világosság. A melléklépcső fölvisz a padlásra, s az itt elhelyezett (s a keresztmetszetben látható) nagy gyűjtő szellőző csatornához, mely utóbbiban van elhelyezve a villamos motortól hajtott aspirációs szellőző készülék.

A földszint a jelen tervvezetben némileg pince szerepét is játssza, a mennyeiben az alaprajzi elrendezés következtében csaknem teljesen sötét részei vannak, melyeket igen célszerűen föl lehet használni a fűtőközpont és a szénpince számára.

Az épület tengelyétől kétfelől a kocsiföljáró mögött alkalmazott bejárók jobb- és baloldali előtérbe nyílnak.

A jobboldali útján a hivatali helyiségekhez, (90 m² alapterület), melléklépcsőhöz és az egyik: két szobából, konyhából kamrából álló szolgálakáshoz jutunk; balról pedig a fűtő helyiségbe és a másik szolgálakásba juthatni, mely utóbbi a jobb oldalhoz hasonlóan: 2 szobát, kamrát, konyhát foglal magában. Szénpincéül a kocsiföljáró alatti tér szolgál, az előcsarnok és díszlépcső alatti tágas helyiség pedig a fűtés központja. A kettő közötti elválasztó folyosó fülkéinek helynyerés és anyagmegtakarítás a céljuk. A fennmaradó helyiségek, könyvtári termék, melyek összes területe 290 m².

Az emeletek belső, fűdémszerkezet nélküli magassága a magas földszinten és emeleten egyaránt 6'00—6'00 méter, míg az alsó földszint, belső magasságául elégségesnek mutatkozik 3'85 méternyi méret, mivel itt a helyiségek meglehetősen alárendelt szerepet játszanak” (BME Építő Ipar, 1894.10.10, 40.: 482).

A Szegedi Gazdasági Egyesület is igényt tart az épület alsó szintjén 2 szobára. Kérésüket a tanácshoz 1895. december 10-én írt alábbi indokkal támasztják alá: „1. Egyesületünk már több éven keresztül teljesen hajléktalanul van; nagyobb gyűléseit s működéséből kifolyólag rendezett kiállításait, idegen helyiségek igénybe vételével képes csak megtartani.

2. Vagyoni viszonyai oly szerények, hogy saját erejéből megfelelő helyiséget kibérelni, – kitűzött gazdasági céljainak veszélyeztetése nélkül, – teljesen képtelen.

3. Mint 16 év óta fenálló, folyton a helyi közgazdasági érdekeket szolgáló s működésében évről-évre fokozottabb tevékenységet kifejtő testület: nem tekinthet bizonytalanul és reménytelenül a jövőbe akkor, midőn a magyar nemzet ezredéves fenállásának megünneplése alkalmával, minden jogos és méltányos igény, a lehetőség határai között, megfelelő kielégítést nyer.

Nem kételkedünk tehát abban, hogy kérelmünk a tekintetes Tanács jóakaró támogatása mellett, Szeged szab. kir. város közönsége, illetve az azt képviselő törvény hatósági bizottság részéről teljes méltánylásban fog részesíttetni annál is inkább, mivel a fejedelmi bőkezűséggel fölajánlott millenárius költségekből eddig csak tudományos és kulturális célok és érdekek nyertek kielégítést, míg az agrikulturnális tényezők – bizonyos megfélekedéssel – méltánylásban nem részesültek; pedig Szeged város lakosságának 2/3-ad részét a tisztán gazdálkodással foglalkozók képezik; méltányos dolog volna tehát, ha ezen osztályt érdeklő intézmények is akkor, midőn a város közönsége százezreket áldoz közcélokra: hasonló elbánásban részesíttessenek.

Mindzeknél fogva, még egyszer ismételve alázatos kérelmünket: kérjük a tekintetes Tanácsot: méltóztassék azt kedvezőleg elintézni, avagy amennyiben a kérdés érdemleges eldöntését, saját hatáskörébe utaltnak nem tartaná, – ezen kérvényünket a tekintetes Törvényhatósági bizottsághoz pártolólág betérjeszteni kegyeskedjék.

Melylyel maradtunk a tekintetes Tanácsnak alázatos szolgálai:

Bokor Pál gazd. e. titkár

Zsótér Andor gazd. e. elnök” (MNL CSML SZL SZVT i. sz. n. levél, 1894).

Lázár György helyettes polgármester felhívására 1895-ben felvetődik a Zenedének az elhelyezése is a földszinten, annak a Tisza felé eső részén.¹⁰ Azonban ezt a javaslatot a Zenede igazgatója, Szögedi Endre ellenezte. A jegyzőkönyvben ezt olvashatjuk:

„[...] A közművelődési palotát, annak beosztását, stb több ízben megtekintvén, észrevételért s illetőleg az intézet érdekei megóvása szempontjából nyilvánított álláspontját, a következőkkel indokolja:

A zenedei oktatás a délutáni időben, 4–7 óra között tartatik. A közművelődési palota a Stefánia-sétányban helyeztetvén el, ott ép ezen időszakban a közönség, az ifjúság és más elemek is oly számmal hullámszanak, hogy a nő-növendékek távozásuk alkalmával oly kellemetlenségeknek, kísérgetéseknek lennének a kiváló alkalomnál fogva kitéve, hogy a szülőknek érzékenységét és panaszait okvetlenül előidéznék, sőt a nő-növendékek látogatása bizonyonnyal csökkenne.

Nyáron át a kioszk előtt, tehát a kulturpalota és a tervezett zenedei helyiségek közvetlen közelében hetenként kétszer ép a zenedei oktatás ideje alatt tényleg tartatik. Ez a zenedei oktatást mindenestire zavarni, sőt lehetetleníteni fogja, mert a tényleg átható hangjai a növendékek figyelmét saját tanulóaiktól elvonják.

Ettől eltekintve, a zenedei növendékek száma ez idő szerint 155 (volt már 170 is), de számítani kell arra, hogy lesz 200 és még több is. Ennyi növendéknek és pedig a két nemre tekintettel megfelelő illemhely az épület földszintjén sincsen. Pedig ezen kívül ott van még a dalárda is 40 taggal, mely ugyanazon alkalmazottságot igénybe venni lesz kénytelen, s rövid idő múlva a díszes épület épügy elbuzosódnék, mint annak idején a főreáltanodai épület. – Kiemeli azt is, hogy a zenedei tanítások a könyvtári olvasó közönségét minden esetre zavarni fogják. E tekintetben számos tapasztalatai vannak; a többi között, midőn a Burger-féle ház második emeletén volt a zenede, a földszinten levő "Kis" profétában tartani szokott zenei szórakozások a zenedei helyiségekbe zavarólag felhatottak.

Egyébként a zenede részére szükséges helyiségek a közművelődési palota földszintjén elegendő számmal sincsenek, mert a termék többnyire egymásba nyíló levén, az osztályokat csak nagyobb átalakítások után, új ajtók vágása, régiék elfalazása s új falazatok

vonásával lehetne csak elhelyezni.

A zenedének ez időszaki szükséglete ugyanis a következő:

Van 7 osztálya, ugyanannyi tanteremmel s szobával, – 1 igazgatói iroda s egy konyha és szobából álló szolgáló lakás. (Jövőre a tanteremek száma a legszerűsebb igényekhez mérten 10 lesz, ezen túl kell majd egy vizsga-terem is.)

Azt a szükségletet a köznevelődési palota földszintre nem adja ki; mert van ugyan a Tisza-felé eső részen, miként a % alatt csatolt vázlat is mutatja b, kisebb-nagyobb helyisége, de ezek részben olyanok, hogy külön-külön hozzá nem férhetők, vagyis az egyik tanterembe csak egy másik tanterem át lehet eljutni, a mi képtelenség, mert az előadások menete folytonosan zavartatnék, s az oktatás sikere kockázattal lenne” (MNL CSML SZL SZVT i. ad 120 sz., 1895). A felsorolt érvek alapján a tanács egyhangúlag elállt a tervtől.

Bővítés

Az 1894. április 30-án tartott bizottsági ülés jegyzőkönyvében az elfogadott Steinhardt és Lang-féle tervek előnyei között kiemelve ezt olvashatjuk: „*a tágas helyiségek mind jó világítással; az alaprajza és homlokzatoknak nemes tagozata, mi által az épület minden oldalról díszes képet nyújt; a díszteremnek a földszintre történt elhelyezése; souterain magassága, mi oly helyiségeket nyújt melyek az épületbe helyezendő intézmények számára évtizedek hosszú során át elégségesek lesznek*” (MNL CSML SZL SZVT, 1894). Egy bő évtized elteltével az újságok másról számolnak be: „... *a kulturpalota immár szűk és annak megbővítését tervezik*” – írja a *Magyar Építőművészet* 1907-ben (Magyar Építőművészet, 1907.07.12.: 18).

A *Szeged és Vidéke* beszámolója szerint Tömörkény István – az akkori könyvtár- és múzeumigazgató – javaslatára a mérnökség kidolgozott egy tervet, mely szerint „*tizenkét teremmel bővülne ki a kulturpalota, amelyeket négy-négyével a földszinten és az emeleteken óhajt a mérnökség elhelyezni és folyosókkal összekötni*” (Szeged és Vidéke, 1907.09.07.: 3). A számítások szerint 450.000 koronába került volna a bővítés. Készült egy második tervezet is, melynek megvalósítása 323.000 koronát igényelt volna, ráadásul 15 teremmel bővült volna az épület (Szeged és Vidéke, 1907.09.15.: 10). A terv nem valósult meg. Hogy miért? Móra Ferenc ezt így fogalmazta meg a *Magyar Hírlap* 1928. október 5-i számában: „*a koalíció felborulásával elvitte a tervet is, a hozzájárulást is Apponyi kultuszminiszterségével együtt az ördög*” (Magyar Hírlap, 1928.10.05.: 5).

Igen, 1928-ban Móra Ferenc veti fel ismét az épület kibővítésének tervét. Szeged város vezetői azon törték épp a fejüket, hogy miként ünnepeljék Szeged újjászületésének 50. évfordulóját. Ekkor Móra Ferenc nyílt levélben tesz javaslatot: „*Lehetne-e méltóbban és országosabban megünnepelni Szeged feltámadásának évfordulóját, mint azzal, hogy a fogadalmi templom után felépítjük a feltámadás templomát: a kultúra palotáját*” (Magyar Hírlap, 1928.10.02.: 2). A levélben elmondja továbbá, hogy az épület milyen siralmas állapotban van. Véleménye szerint „*egy ilyen nagy város, mint Szeged, nem lehet el képtár nélkül. A kulturpalota nem képtárnak készült, a képtárnak használt helyiségek világítása nem megfelelő. Ezért nem érvényesülhetnek a kiállított festmények, a szemlélő ugyanis hosszas keresés után sem talál olyan pontot a termekben, ahonnan a visszatükröződő fény zavaró hutásától mentesen nézhetné meg a képeket. Nagy szükség lenne Szegeden a képzőművészeti palota felépítésére is.*

— *A kulturpalota kibővítését én is úgy képzelem el, mint a polgármester, aki két szárnyat akar építtetni a mostani épületnek. A kibővítés tervei már régen készen vannak.[...] A legjobb és legészszerűbb megoldás az lenne, ha a kulturpalota háta mögött, túl a szegedi vár romrészletén, egy különálló épületet emelne a város és azt két szárnyal kötné össze a kulturpalotával. Így azután megoldódna minden kérdés, be lehetne rendezni a külön szegedi múzeumot, amelyben a város történetére vonatkozó emlékeken kívül a szegedi családok emlékeit is el lehetne helyezni. Erre a célra maga a várrom is alkalmas lenne. Arról azonban nem lehet beszélni sem, hogy a könyvtár kapjon külön pavillont, mert a jelenlegi könyvtárt másra nem lehet használni, ez könyvtárnak épült, de, sajnos, rosszul épült*” (Magyar Hírlap, 1928.10.05.: 5). Most sem valósult meg a bővítés. Ennek oka valószínű a nagy gazdasági világválság lehetett.

A bővítés kapcsán megjelennek „kósza” cikkek a korabeli újságokban 1935-ben, 1939-ben és 1943-ban is, de a gondolatot nem követi tett. A *Délmagyarország* 1943. április 17-i cikke nem csak a múzeumbővítést reméli, hanem egy új Kulturpalota kialakítását is a Dugonics téren (Délmagyarország, 1943.04.17.: 4).

Végül 1953-54-ben kerül sor a bővítésre (5. sz. kép). Itt készülnek a Móra által elképzelhetőhöz hasonló tervek (6. sz. kép), azaz, hogy „u” alakban bővülne az épület a vár felé. 1953-ban ezt írja a *Délmagyarország*: „*Nemrégiben értesültek Szeged dolgozói arról, hogy a kulturpalotát — a múzeumot, a Somogyi Könyvtárat — tovább bővítik. A múzeum és a Somogyi Könyvtár nagyarányú bővítését követik a Tiszapart felőli oldalon folytatandó további építkezések, majd a Dózsa György-utca felőli oldalt összekötik a várral. Így városunk ezen nagyjelentőségű kulturális épülete még szebb lesz és ezáltal még sikeresebben tudja szolgálni további kulturális fejlődésünket*” (Délmagyarország, 1953.08.05.: 2). Sajnos ez a fajta bővítés soha nem valósult meg.

Jelenleg is alakul az épület... Alakulnia is kell, hiszen a kultúráért épült, a kulturális igények pedig állandóan változnak, tehát az épületnek is igazodnia kell ezekhez az igényekhez. Azonban ez nem ennyire fekete és fehér. A történelem azt mutatja, hogy amikor válságos időket élünk, akkor a kultúrát építjük le elsőnek. 1933-ban a következőket írja Móra Ferenc *Campusus* című kis esszéjében: „Addig, míg jó világ volt, egyik oldalán a város karoltatta az intézetet, másikon az állam. Mikor beütött a kultúrfölény, akkor az állam a régi kultúrintézmények hóna alól kibúzta a karját” (Magyar Hírlap, 1933.03.12.: 3).

Mórának a már említett esszéjéből idézek zárásként. Ezek a gondolatok még mindig kesernyések, de ott van bennük Móra sajátos humora is, ami nekünk is segíthet (7. sz. kép).

„Én még arra is ráhelyeslek, ha a felsőbb hatóságaim azt végzik a búzeomról (sic!), hogy el kell adni mindenestől. De azt már most megmondom, hogy ha volna olyan bolond, aki múzeumot venne, a mi régiségeinket meg ne vegye, mert azt a húszvalahányezer darabot mind mink hamisítottuk és éjszakánként elástuk a földbe, hogy nappal kiszedhessük belőle” (Magyar Hírlap, 1933.03.12.: 3).

IRODALOM

Blazovich László (2005): *Szeged rövid története*. Szeged: Csongrád Megyei Levéltár.

Lechner Lajos (2000): *Szeged újjá építése*. A szerző saját kiadásában Budapesten 1891-ben megjelentetett kötet hasonmás kiadása tervlap-mellékletekkel, dr. Meggyesi Tamás előszavával és dr. Péter László utószavával. Szeged: Szerzői magánkiadás.

FORRÁSOK

Napilapok, folyóiratok:

Az Est, 1923.06.24.
BME Építő Ipar, 1894.10.03.
BME Építő Ipar, 1894.10.10, 40.
BME Építő Ipar, 1894.10.17.
BME Építő Ipar, 1894.10.17.
Délmagyarország, 1943.04.17.
Délmagyarország, 1953.08.05.
Magyar Építőművészet, 1907.07.12.
Magyar Hírlap, 1928.10.02.
Magyar Hírlap, 1928.10.05.
Magyar Hírlap, 1928.10.05.
Magyar Hírlap, 1933.03.12.
Magyar Hírlap, 1933.03.12.
Szeged és Vidéke, 1907.09.07.
Szeged és Vidéke, 1907.09.15.
Szegedi Híradó, 1892.12.31.
Szegedi Napló – Hüvelyk Matyi, 1895.07.07.
Szegedi Napló, 1895.07.02.
Szegedi Napló, 1895.07.09.
Szegedi Napló, 1895.07.12.
Szegedi Napló, 1895.07.18.
Szegedi Napló, 1895.10.05.
Szegedi Napló, 1895.10.27.
Szegedi Napló, 1895.11.07.
Szegedi Napló, 1895.11.17.
Szegedi Napló, 1896.12.16.

Levéltári források:

MNL CSML SZL SZVT i. 10076 sz., 1896
MNL CSML SZL SZVT i. 1055 sz. 1894; 255. szám/ m.h. 894
MNL CSML SZL SZVT i. 11896 sz. 1893
MNL CSML SZL SZVT i. 11896 sz., 1893
MNL CSML SZL SZVT i. 12560 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 16384 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 16890 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 17692 sz., 1895
MNL CSML SZL SZVT i. 1985 sz., 1893
MNL CSML SZL SZVT i. 24931 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 25492 sz. 1894, 26113 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 25898 sz., 1893
MNL CSML SZL SZVT i. 31181 sz., 1892
MNL CSML SZL SZVT i. 32558 sz., 1895
MNL CSML SZL SZVT i. 33553 sz., 1895
MNL CSML SZL SZVT i. 5558 sz., 1893
MNL CSML SZL SZVT i. 5779 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 6088 sz., 1893
MNL CSML SZL SZVT i. 6780 sz., 1896
MNL CSML SZL SZVT i. 75/893. kgy., 1892
MNL CSML SZL SZVT i. 8917 sz., 1894
MNL CSML SZL SZVT i. 8960 sz., 1896
MNL CSML SZL SZVT i. ad 120 sz., 1895
MNL CSML SZL SZVT i. sz. n. jegyzőkönyv, 1894
MNL CSML SZL SZVT i. sz. n. levél, 1894

JEGYZETEK

- ¹ Lásd: Sólyom Péter (2020): „Szeged szebb lesz, mint volt” – Adalékok a Vágó-féle árvízkép keletkezéstörténetéhez. In: *Veritatis Imago*, 2020/4., 1-26. p.
- ² A *Szegedi Híradó* készített egy felmérést 1891-ben a témában. A véleményeket – melyeket egyfajta igényfelmérésnek is tekinthetünk – a *Szegedi Híradó* 1891. december 25-i melléklete közli, *Szeged és a millénium* címen.
- ³ A *Szegedi Híradó* alábbi számai számolnak be a vitákról: 1892.12.25., 308. szám, 3.p.; 1892.12.31., 303.szám, 1-3.p; 1893.01.27., 23.szám, 2.p;
- ⁴ A 31181/1892. számú közgyűlési határozat részletesen meghatározza a monográfia tartalmi felépítését.
- ⁵ Köztörvényhatósági bizottsági tagok: Zombory Antal, Tóth Mihály, Stelzel Frigyes, Reizner János, dr. Rósa Izsó, Duka Marcell, Kovács János.
- ⁶ A 9 terv a következő jellegekkel: 1. 1000, 2. Millenium, 3. Artibus, 4. Közművelődési czél, 5. Aurora, 6. Közművelődés, 7. Emeljük a kulturt, 8. Genius, 9. O (vörös kör)
- ⁷ A két nyertes pályamű bírálata (Jegyzőkönyv az 1894. február 18-án tartott pályadíjak felülbírlása és odaítélése tárgyában)
- [...]¹¹., Ezután bírálat alá vétetett a "közművelődés" jellegű pályaterv.
- Ezen tervnek előnyei következők:
- 1., A program által megkövetelt férőhelyiségek teljes számban megvannak és a czélnek teljesen megfelelőleg vannak ügyesen csoportosítva.
 - 2., Az összes helyiségek világítása kifogástalan.
 - 3., Átellenes szellőztetésről mindenütt gondoskodva van.
 - 4., Tetőzete és ennek fedése egészen vasszerkezet lévén a program által hangsúlyozott tűzbiztonsági követelmények minden tekintetben ki vannak elégítve.
 - 5., A közönség által használandó helyiségek úgy a fő, mint a második képcső által könnyen hozzá férhetők.
- Hátrányai pedig:
- 1., Homlokzatai ház emlékszerűek, azonban még sem bírnak eléggé azon emlékszerű hatással, melyek a jury ezen épület rendeltetéséhez hozzá fűz.
 - 2., A beépített terület a program által megszabott területen lényegesen túl terjeszkedik, minek következtében az egyes térhelyiségek programtól elütőleg általában véve nagyobbak.
 - 3., Az épület a kitüntetett költség keretében, dacára egyszerűségének, nagy tömegénél fogva aligha lesz megoldható.
- ¹²., Ezután tárgyalás alá vétetett az "Artibus" jellegű pályamunka.
- Előnyei következők:
- 1., A mind a négy oldalra művészi részletekkel és kiváló architektonikus hatással kidolgozott homlokzat magán viseli azon középületszerű jelleget, melyet a jury kielégíteni kíván.
 - 2., A keresztmetszeti részletek nagy művészi érzékről tesznek bizonságot.
 - 3., A beépített terület és költség program által megszabott kerethez stímül.
- Ellenben hátrányai:
- 1., A program által megkívánt térhelyiségek megvannak ugyan, azonban azok az előírt területnél általában véve kisebbek.
 - 2., A szouterén lakások nem kielégítőek.
 - 3., A somogyi könyvtár nagy terme nem elég világos.
 - 4., Az épület alaprajzi elrendezése nem tetszetős.
 - 5., A nagy kupola tervezett megépítéséhez stabilitás szempontjából kétely fér. [...]
- Összehasonlítva a két pályamű bírálatát az tűnik ki, hogy a külső billentette a mérleget a nyertes pályamű felé. A funkcionalitás csak másodlagos szempontnak tűnik.
- ⁸ Bába Ferencz, Burger Alajos, Fodor István, Kulinyi Zsigmond, Lábdy Antal, Obláth Lipót, Rainer Ferencz, Reizner János, Reök Iván, Stelzel Frigyes, Várossy Ferencz, Vöney Gál, Tóth Antal, Köveg Lajos, Tóth Gyula.
- ⁹ Nem lehet tudni, miért voltak olyan magabiztosak a tervezők, de a Szegedi Napló beszámolója szerint akár lehetett volna tüzeset. „**A kulturpalota tűzbiztonsága.** A kulturpalota tűzbiztonságát majd baj érte. A Somogyi-könyvtár termeiben most készítik az állványokat s a könyvtárszobákban a falak mellé karzatszerű folyosókat állítanak, amint a könyvtár régi helyén, a volt realiskolai épületben is volt. E folyosók tartó gerendáit a falba erősítették, de nem ügyeltek a munkások arra, hogy a gerendáknak a falba jutó vége nem ér e be valamely kéménybe. Ez pedig baj, mert az ilyen hibás beépítés már nem egyszer okozott tüzet, ha a kéményben levő kiszáradt fa valamely szikrától meggyul. Legutóbb is volt ilyen tüzeset a városházán, ahol az emeleti padlót tartó gerendákat építették a kéménybe. Reizner János könyvtárigazgató ez okból vizsgálatot kért tartani a kulturpalotában, hogy nincs-e valahol a kéménybe épített gerenda. Magyar Endre mérnök és Kovács József tűzoltóparancsnok ma tartották meg a vizsgálatot, amely több kéményben talált gerenda véget. Ezeket természetesen eltávolították” (Szegedi Napló, 1896.12.16.: 4).
- ¹⁰ Egyelőre ez az épületszakasz még nincs igénybe véve. A múzeumi javak az 1893. december 28-i leltározás szerint: „1. 6505 db. érem 10,644 frt értékben (134 db. arany, 3768 db. ezüst és 2603 réz, bronz stb.)
2. 71 db. pecsétnyomó és 115 db. régi bankjegy 94 frt becsértékben. E tekintélyes készlet, kibuzható fiókokkal ellátott három diszes nagy szekrényben van elhelyezve. Az első szekrény az ókori, a görög, római éremeket tartalmazza. A második szekrényben vannak a magyar és erdélyi érmek. A harmadik szekrényben pedig az idegen államok régi és újabbkori érmei.[...] A kulturpalotába leendő átköltözés esetén e nemből tehát más teendő nem lesz, minthogy a szekrényekből a szemléleti példányok (schaustück) kiválogattassanak és az üvegfedelese éremasztalokon időszaki rendben és magyarázó czímekkel stb. ellátva elhelyeztessenek” (Szegedi Napló, 1895.10.27.: 5). Ekkor még nem gondol arra a tanács, hogy a tervezett történelmi, régészeti és köemléktár, a képtár, esetleg a természetrajzi tár oly mértékű gyarapodásnak indul, hogy egy évtized múlva, már kicsinek bizonyul a hatalmas palota. Ezért terveznek bátran a tanács tagjai különféle intézetek elhelyezésével, ami – tegyük hozzá – logikus, hiszen hol máshol lenne elhelyezendők a kulturális intézetek, mint a kulturpalotában. Sajnos, azonban nem ehhez tervezték az épületet.

1. sz. kép: Épülő Szeged. Dugonics tér a főreáliskolával. Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye, Ltsz. t10216

A szegedi kultur-palota.

2. sz. kép: A szegedi kultur-palota. Fotó: Új Idők, 1896. 09. 27.

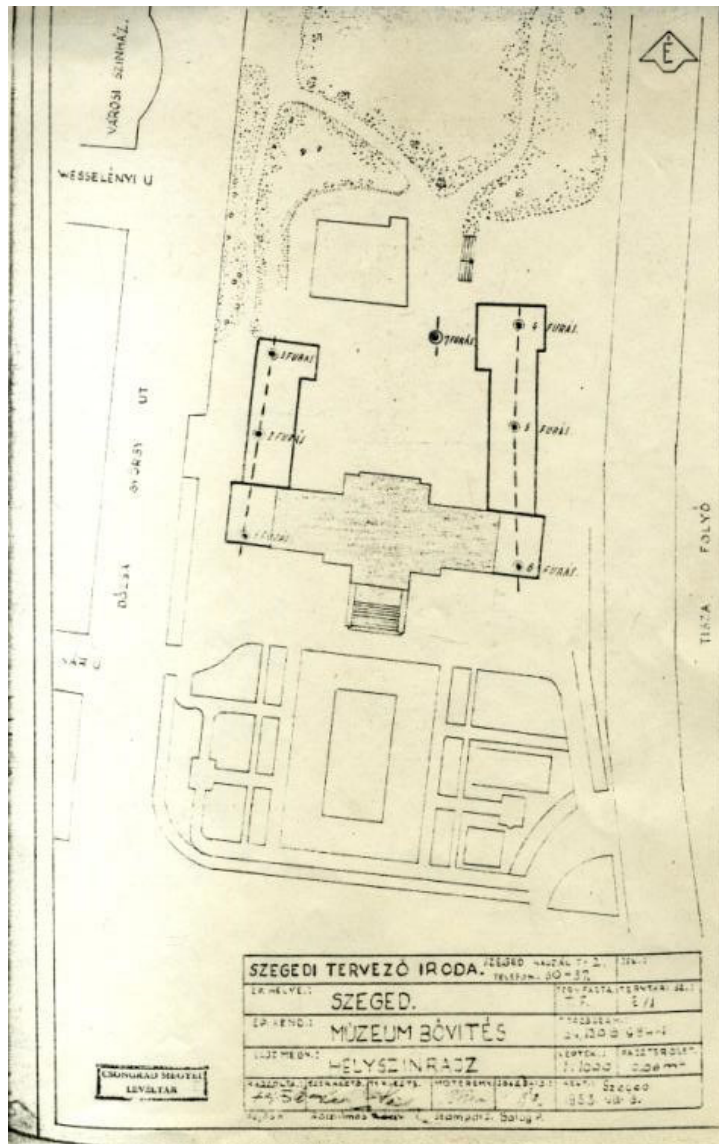
3. sz. kép: Stefánia sétány. Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye, Ltsz. mfm_td_81.76.2

4. sz. kép: Az épülő kultúrpalota. Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye, mfm_üvegnegatív_084

5. sz. kép: Az 1953-54-es bővítés. Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye, Ltsz.: n4183

6. sz. kép: Szegedi Tervező Iroda - terv a múzeum bővítésére. Fotó: MNL CSML SZL SZVT. másolat.

7. sz. kép: Móra Ferenc a múzeum előtt. Fotó: Móra Ferenc Múzeum gyűjteménye, Ltsz.:mfm_it 55.764.15

Palace of Culture has been built, is being built and will be built!

Péter Solyóm

In the second half of the 19th century, Szeged, like other European cities, underwent a qualitative change because of the industrial development. As a result, and mainly due to the great flood of 1879, the most modern city in the country was born in terms of urbanism and architecture. Many forms of culture have also developed in this civic existence. Associations, societies were formed. Theatrical and literary life played a significant role. Thanks to Károly Somogyi, the canon of Esztergom, the city was enriched with a rich collection of books. János Reizner was the city's chief clerk, then the director of the library – thanks to him the city was enriched with a collection of objects and documents from the history of Szeged. Based on all this, the city rightly demanded the construction of an imposing building that could be home to cultural institutions. The present study adds to the history of the Palace of Culture based on archival documents and contemporary newspaper articles.

Újrafényképezett történelem

Képeslap-motívum Nemes Jeles László: Napszállta (2018) című filmjében

Ormos Bálint *

* Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark

Kulcsszavak

Absztrakt

A publikáció Nemes Jeles László: Napszállta című filmje (magyar-francia dráma, 144 perc, 2018) és a korabeli városképes levelezőlapok közötti kapcsolatot vizsgálja. Hogyan képes működni a képeslap történelmi dokumentumként, illetve a filmművészet átvitt értelmű eszközeként? Mennyire pontosan tükrözi egy régi postai dokumentum a múltat? Hogyan használja fel a film a képeslap motívumát a szerzői mondanivaló kibontásához? A vizsgálat során régió- és helytörténelmi szempontok alapján fejtem ki a fenti kérdéseket. A filmelemzéshez felhasználok a különböző, online fórumokon megjelent cikkeket, interjúkat, illetve egy videóblog bejegyzését. A képeslap szerepének meghatározásához monografikus feldolgozást, illetve saját gyűjteményből származó képeslapokat hasznosítok. A képeslapokkal és a filmmel összefüggő művelődéstörténelmi ismereteket pedig irodalmi források, illetve szakmunkák nyomán foglalom össze.

Bevezetés

Publikációm témájának Nemes Jeles László: *Napszállta* (2018) című filmjét választottam.¹⁰ A *Napszállta* cselekménye 1913 nyarán játszódik az I. világháborút megelőző utolsó „békeévben”. A film története szerint Budapestre érkezik egy fiatal nő, Leiter Írisz (Jakab Juli), hogy szülei egykori kalapüzletében vállaljon munkát. Az üzlet tulajdonosa, Brill úr (Vlad Ivanov) kezdetben elutasítja, majd mégis alkalmazza. A családja múltjáról minimális ismeretekkel rendelkező Írisz előtt hamar világossá válik, hogy a háttérben súlyos titok lappang. A film nagy részében makacsul próbálja felfejteni a rejtély különböző szálait, de csak még inkább belegabalyodik az egyre zavarosabbá váló eseményekbe. A főhős kutatása során szembesül azzal, hogy környezete kiismerhetetlen és legfőképpen „semmi sem az, aminek látszik”.

A film bevezetőjében a korabeli színezett vagy grafikus képeslapokra nagyon hasonlító budapesti látkép tűnik fel. A kép az Andrassy út és a Váci körút (ma: Bajcsy-Zsilinszky út) kereszteződését ábrázolja.¹¹ A filmvásznon megjelenő kép elkészítéséhez Klösz György fényképész felvételét használták fel, amely 1890 és 1893 között készült. Az emeleti nézőpontból készült képen a forgalmas útszakaszok, illetve a Foncière-palota (1882) és a Stein-palota (1882) homlokzatai figyelhetőek meg. A kezdetben nappali világosságban úszó tájkép fokozatosan bealkonyodik, végül a beesteledett képen néhány ablak világosodik meg, miközben egy-két emberi árny körvonalazódik az ablaktáblák mögött. A film bevezetőjében felbukkanó, eredetileg fekete-fehér fényképet a film készítői utólagosan kiszínezték és az átvilágítható képeslapokhoz tették hasonlatossá (Petercsák, 2020: 163–164).

Az egykori táj- és városképeket ábrázoló levelezőlapok a korabeli polgári és tömegkultúra részei voltak. A képeslapok hozzájárultak ahhoz, hogy adott települések vagy földrészek ismertté váljanak egy olyan korban, amelyben korlátozottak voltak a képrögzítés és az utazás lehetőségei. A képeslapok földrajzi-kulturális ismereteket közvetítettek, amelyeket egy gyűjteményes képtár formájában egyre többen tudhattak magukénak. A képeslapok gyűjtői ugyanis albumokban helyezték el az egyes darabokat. Bizonyos képeslap-albumok borítóját pedig egy elképzelt tájrészlet vagy „Üdvözetek a nagyvilágból” felirat díszítették. (Petercsák, 2020: 7–8, 26–43, 167–171, 173–179).

Az ilyen táj- vagy városképes levelezőlapokat tartalmazó albumok látszólag magukban foglalták a „nagyvilág” kisebb vagy nagyobb szeletét. Nemes Jeles László viszont a világ megismerhetőségét fordítja visszajára a filmben alkalmazott képeslap-motívummal. A film elején megjelenő „képeslap” arra utal, hogy a tetszetős látképek nem elegendők a bennünket körülvevő világ feltárásához, azonban a képek és ábrázolásmódok befolyásolják a valósággal vagy egy adott korról kapcsolatos felfogásunkat. A *Napszállta* rendezője ebből kifolyólag markáns szempontok alapján állítja be a filmkamera képmezőjét a Monarchia díszletei között játszódó filmjében.

A jelen tanulmányban bemutatni kívánt képeslap-motívum nem csak a filmvásznon, hanem az irodalomban is képviselteti magát. Példának okáért, Gion Nándor: *Virágos katona* (1973) című regényében az első világháború kitörésekor a főhős, Rojtos Gallai István bevonul katonának. A frontra indulás előtt Rojtos Gallai egy fényképes levelezőlapot kap a bácskai Szenttamásról (ma: Srbobran, Szerbia), amelyet a későbbiekben is magánál tart. A helyi fényképész, Ilija Janković által készített felvétel a szenttamási főutca egy részletét ábrázolja ünneplőbe öltözött férfiak csoportjával, háttérben az ismerős épített környezettel.¹² A háborús viszontagságok során a képeslap olyan eszközzé válik a főhős számára, amelynek segítségével képzeletben visszatérhet az általa elhagyott szenttamási közösséghez (Elek 2009: 112–113).

A jelen tanulmányban a képeslapmotívum működését ezért nem csupán a filmművészet vagy a fotográfia, hanem az irodalom, illetve a régió- és helytörténet által behatárolt művelődéstörténeti vizsgálatban szemléltetem. Az utóbbi szempontok beemelésével azt is érzékeltetem, hogy a kulturálisan gazdag dél-alföldi, bácskai és bánási területek képesek tényszerű adalékokat szolgáltatni egy kosztümös filmdráma elemzéséhez, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchia Budapestjének közegébe helyezett a *Napszállta* rendezője.

A film kontextusa

Az Osztrák–Magyar Monarchiát körbelengő mítosz és a belőle táplálkozó kultusz megfelelő alapoknak bizonyulnak Nemes Jeles László filmjéhez. Romsics Gergely szerint a mítosz ugyanis hangsúlyosan épít a történeti fikciókra és az idealizálásra (Romsics 2004: o.n.). A *Napszállta* maga is fikciós termék, amely a csodálat mellett a szkepticizmust és a csalódottságot egyaránt megfogalmazza a Monarchia világával szemben. A Monarchia egykori civilizációjával összefüggő kultusz, pl. a régi fényképek vagy képeslapok gyűjtése és szemlélése pedig cselekvéssé alakítják a mítoszt. A fotók és a képeslapok az emlékezés mellett felkínálják a hivatalostól eltérő történelemértelmezést, a múltba való elvágódást, illetve egy pozitív érzelmi állapotot. A régi fotográfiák, illetve a képeslapok által közvetített „hajdanvolt” világ ezért jobbnak és szebbnek tűnhet a jelenhez képest. A *Napszállta* viszont szembemegy az idealizált múlt kizárólagosnak ható képzetével és a dezilluzionizmus eszközeivel bontja meg a „pozitív” kép által sugárzott hangulatot.

Nem mintha az 1890 és 1914 közötti és a filmben megjelenített „boldog békeidők” nem számítana a 20. század kultúráját meghatározó magaslati pontnak Nemes Jeles László számára (Ficsor, 2018: o.n.). A filmrendező maga is kíváncsisággal szemléli a 19–20. századból fennmaradt képeket, miközben a képek mögött meghúzódó egykori valóságot kívánja feltárni (Veiszer, 2018: o.n.). A rendező emellett érdeklődéssel tekint arra a problémára, hogyan merült el a 20. század elejének reményteljes időszaka előbb az I. világháborúban, majd a századot végigkísérő szenvedéstörténetben (Sághy, 2019: 101). Nemes Jeles érdeklődése egyben utal arra a gyakorlatra, ahogyan a „békeéveket” laikus és szakmai szempontból a „csillogásból sötétségbe tartó” időszakként, az Osztrák–Magyar Monarchiát pedig „önnön halálába rohanó dezintegrációs modellként” interpretálják. A történeti kutatásokban azonban a dezintegráció kimutatása mellett az integrációs elemek szintén hangsúlyosak, nélkülük nem lehetne működésében vizsgálni, vagy akár szemléltetni a Monarchia világát (Gerő, 2010: 195–197).

Nemes Jeles László filmjében a kalapszalon jelképezi a működő Monarchiát, a kalapok viszont a Monarchia civilizációjának szofisztikáltságát idézik meg (Tóth, 2018: o.n.). A kalapszalon mint divatüzlet ugyanis a konszolidált és igényes életforma egyik kifejezője. A rendezőnek a korhoz fűződő kritikus csodálata pedig a fátyollal, tollakkal, művirágokkal és szalagokkal gazdagon díszített női kalapokban fejeződik ki. Ezek a viseleti tárgyak egy kiemelt művelődéstörténeti korszak, a „boldog békeidők” igényességét, esetleges dekadenciáját, illetve az emberi lét emelkedettségét szimbolizálják (Veiszer, 2018: o.n.).

A korabeli divatüzletek és öltözködési szokások kapcsán érdemes megemlíteni Kóbor Tamás: *Budapest* (1901) című regényének bevezető részét, amely pesszimista képet fest a 19. század végének nagyvárosi kavalkádjáról.¹³ A bevezetőből kiderül, hogy a Koronaherceg utcában, illetve az utca divat- és ékszerüzletei előtt különböző háttérrel rendelkező nők fordulnak meg, társadalmi státuszukra pedig az általuk viselt kalap is utal. Az utcai forgatagban feltűnő nők közül ki jobban, ki kevésbé jól palástolja bizonytalan egzisztenciáját az öltözetével (Kóbor, 1993: 5–19). A fentebbi megállapítások arra engednek következtetni, hogy a dualizmus (1867–1918), ezen belül pedig a

„boldog békeidők” kultúrájának egyik sajátossága a látszat esztétizálása. A kulturális emlékekben fennmaradt illúzió viszont hozzátartozik a Monarchia kulturális örökségéhez (Gerő, 2010: 186–187, 191–192). Gerő András azt a problémát is felveti, hogyan élt egymás mellett az illúzió és a valóság a dualista korszak saját közegében (Gerő, 2010: 187–188, 192). A Monarchia idejéből fennmaradt kulturális emlékek, pl. az Andrassy út palotái ugyanis tartós, jól kihasznált létesítményeknek bizonyultak a 20. század folyamán. Az épületek létesítése egyben utalt egy polgárosodó, növekvő gazdasági potenciállal rendelkező társadalom egykori valóságára, illetve ugyanennek a társadalomnak a bizakodó és nagyravágyó illúzióira. A paloták mellett a korabeli divatos ruhák és divatüzletek szintén a hajdani valóság részei voltak. Az öltözködés pedig alapot szolgáltatott a társadalmi megbecsültség képzetéhez, amelyet a pillanatnyi anyagi lehetőségek elérhetővé tettek a tényleges társadalmi helyzettel szemben. Ezt a tényt Kóbor Tamás irodalmi ábrázolása mellett Hrabovszky Júlia visszaemlékezése is alátámasztja. Hrabovszky Júlia bár nemesi gyökerekkel rendelkezett, és élete folyamán a Monarchia több pontján is megfordult, de már gyermekként megtapasztalta a létbizonytalanságot. Az író egész életében anyagi biztonságra és „nagystílu életre” vágyott, emiatt emlékezésének visszatérő motívuma az öltözködés. A szerző ugyanis a ruházódás külsőségeivel igyekezett kifejezni az óhajtott társadalmi státuszt (Steinert, 2001: 465–477). Utóbb Márai Sándornak a kultúra szeretete mellett az öltözet, pl. a jellegzetes kalap vált maradandó emlékévé nagy-nagynénjét illetően (Márai, 2007: 129–131).¹⁴ A korabeli portréfotók, fényképes levelezőlapok egyaránt valóságos személyeket és közeget örökítettek meg, de a képkészítés indoka, a fényképész beállításai, a műtermi képek alanyainak választékos megjelenése, illetve a tudatosan kiragadott városrészletek célzatos szándékokra utalnak. A ma is álló fővárosi paloták, illetve a korszak öltözködési szokásai mellett, a ránk maradt régi fényképek ugyanúgy öngerjesztővé teszik az akkori valóságot kiegészítő illúzió továbbélését. A régi fényképek ezért nem csupán saját korszakukban, hanem az utókor számára is közvetítik a nagyság és a szépség képzetét.

A fényképész által felkínált kép csalóka, átvitt értelmű természetére több esetben rámutatnak a *Napszállta* készítői. Egy alkalommal a hercegi pár és kísérete látogatják meg a kalapszalont. A megérkezésükkor azonban szinte mindent és mindenkit beburkol a lovas kocsik által felvert utcapor. A kalaposüzlet elé rendelt fényképész viszont készen áll, hogy szép kiállítású képpel örökítse meg az eseményt. A fotográfia, azon túl pedig a film azonban csak látszólag „avatják” egy fényesnek vélt kor részeseivé a díszes hintókból kilépő, de valójában az utca porába vesző főúri alakokat, az összesereglett polgárokat, polgárasszonyokat és a gyönyörűnek ható kalapszalont.

A történet folyamán az is kiderül, hogy a kalaposlányok közül egyvalaki „kiválasztott” lesz és a hercegné alkalmazásába kerül. A film nézői feltételezhetik, hogy a kiválasztott masamódnak nem csak a hercegné kalapjaira kell gondot viselnie, hanem kétes szolgálatokkal tartozik a hercegnének és férfikíséretének is. A film vége felé váratlanul az üzletvezető Zelma kisasszonyra (Dobos Evelin) esik a választás. Zelma kelleetlenül ugyan, de meghajlik a sorsát eldöntő személyek akarata előtt. Mielőtt divatos toalettjében elhagyja a kalapszalont, egy hivatalos portréfotót készítenek róla. Brill úr utasítása szerint a képnek „gyönyörűnek” kell lennie. A fényképész ezért megkéri Zelmát, hogy mosolyogjon a kamera objektívjébe.

Zelma távozását megelőzően Írisz rátalál az előző kiválasztott, Braun Fanni (Dózsa Tamara) arcképére. A kor szokása szerint utólag kiszínezett és valószínűleg retusált képen egy derűs, vörös kalapot viselő hölgy szerepel.¹⁵ Írisz nyomába ered az egykori kiválasztottnak és meg is találja egy kereskedőház félhomályos folyosóján, ahol a résnyire nyílt ajtó mögül előbukkan Fanni szétroncsolódott arca. A *Napszállta* nagymértékben épít az elhallgatásra, a szubjektív benyomásra és az ellentmondásra. Mindezek miatt nem derül ki egyértelműen, mi történt Fannival, ahogyan Zelma későbbi sorsa is homályban marad. Fanni és Zelma portréi emiatt a megtévesztés, a bizonytalanság és a tudatlanság szemléltetőeszközeivé válnak a filmnyelv számára.

A dualizmus korának fényképeire és városképes levelezőlapjaira többféleképpen lehet tekinteni: kordokumentumok, helytörténeti emlékek, a Monarchia civilizációjának és kifinomultságának megörökítői. A fentebb említett, „képeslappá” változtatott Klósz-féle felvétel megörökítette a Foncière-palota hatalmas kupoláját, amely a II. világháborúban megsemmisült és egyelőre Hermész (Mercurius), illetve a griffek szobrait helyezték vissza. A kép ebben az esetben építészettörténeti, illetve városrekonstrukciós szempontból értékes, tényszerű momentumot őrzött meg a múltból. Abban a korszakban viszont, amikor a színes filmtechnika még kezdetleges és kevésbé elterjedt volt, a képeslapokat gyakorta kiszínezték, emiatt a városi vagy tájképes levelezőlapok színátmenetes, vagy valószerűtlenül kék égbolttal és festett felhőkkel gyarapodtak, az épített és emberi környezetet pedig nem minden esetben látták el hiteles színekkel. Nem voltak ritkák az olyan utcaképeket ábrázoló képeslapok sem, amelyeket montázstechnikával tettek mozgalmassabbá. A színezett vagy

montázsos levelezőlapok tehát már a kibocsátáskor több rétegben ábrázolták a valóságot.

A film maga is azt sugallja, hogy a csalóka természetű fotográfia miatt a fényképes levelezőlapok felszínes ismereteket közvetítenek a „boldog békeidőkről”. A filmkészítés során alkalmazott szubjektív nézőpont ráadásul a „fragmentált valóság” vízióját jeleníti meg (Sághy, 2019: 101). A „békeidők” városképes levelezőlapjai emiatt a hajdani valóság tükörcserepeinek és a Monarchiát jócskán túlélő látszat reprezentánsainak is tekinthetők.

Egy régi képeslap azonban történeti forrásként szintén működhet, mivel a múlt számos aspektusára utal (Frauhammer, 2013: 540, 546). A levelezőlap által közvetített kép ezért újbóli felidézésre és reflexióra készítet. A *Napszállta* pedig egymásba játszatja a képeslap dokumentarista és illuzórikus tulajdonságait, az alábbiakban ezért külön-külön is megvizsgálom, hogyan lehet a képeslap „dokumentum” és „vízió”.

Kordokumentum

A *Napszállta* kezdetén, a főcímet követően egy rövid, didaktikus szöveg tűnik fel. Az ismertetés miután elhelyezi térben és időben a nézőt, megelőlegezi a film készítőinek vázlatos koncepcióját az Osztrák–Magyar Monarchiáról és az egykori Budapestről. Az ismertetőből kiderül, hogy a filmben bemutatott „vén” Osztrák–Magyar Monarchia egy soknemzetiségű állam, amely „népek kavalkádjától hangos”. Budapest pedig egy „fiatal” városnak tekinthető, egyben Bécs testvérhúgának. A szöveg utal a szakirodalomban is fellelhető megállapításra, amely szerint a korabeli Budapest egyszerre tekinthető „virágzó metropolisznak” és Bécs „riválisának” (Gerő, 2010: 145). Budapest mellett azonban más városokban is megtalálhatóak voltak a civilizációs fejlődés korszakos jegyei, pl. a városi paloták, a divatüzletek, illetve a képeslapokon keresztül megvalósuló önreprezentáció.

Romsics Ignác alapján a dualizmus kori Magyar Királyság déli területein elterülő nagyobb, pl. Szeged, Temesvár (ma: Timișoara, Románia), illetve kisebb, pl. Hódmezővásárhely, Szabadka (ma: Subotica, Szerbia) városok, ha nem is minden elemükben, de igyekeztek lépést tartani a korszak urbanizációs folyamataival (Romsics, 2004: 69). Az egykori dél-alföldi, bácskai és bánsági településeken a magyar mellett pedig egyéb nemzetiségek, pl. német, szerb, román, szlovák képviseltették magukat, akárcsak a filmben ábrázolt Budapesten. Egy 1903-ban elküldött szabadkai képeslap feladója például úgy ítélte meg, hogy az utcán leginkább magyar, több szerb és kevesebb német szót lehetett hallani (Üdvözlés Szabadkáról, 1903: o.n.).¹⁶ A korabeli statisztikai számok annyiban igazolják a feladó benyomásait, hogy az 1900. évi népszámlálás adatai szerint a külterületekkel együtt, Szabadka három legnagyobb nemzetisége az „egyéb” kategórián kívül, csökkenő sorrendben a magyar, a szerb és a német volt (Iványi, 1909: 197).

A korabeli divatüzletek tekintetében, egy 1911-es szegedi fényképes levelezőlap (1. kép) a belvárosi Klauzál teret ábrázolja, háttérben a Kiss Dávid-palotával (1872), illetve a Bankpalotával (1873). A képeslap tanúsága szerint a Bankpalota földszintjén működött a „Menyecskéhez” címzett divatüzlet. Egy 1911-ből származó újsághirdetés szerint a Klauzál téren elhelyezkedő üzletben „mesés olcsó” árakkal és a „legszebb kivitelben” készült menyasszonyi kelengyékkel várták az érdeklődőket (Szigorúan szabott árak, 1911: 7). A térségből választott másik képeslap az aradi (ma: Arad, Románia) Pádai Szent Antal-templom (1902-1903) egyik épületét mutatja. Az 1915-ben feladott aradi képeslap háttérét (2. kép) az egykori Templom (később Weitzer János) utca és az Andrássy tér között elhelyezkedő, a templomhoz csatlakozó Minorita-palota saroképülete adja.¹⁷ A visszafogottan klasszicizáló épület földszintjén és első emeletén a „Deutsch Testvérek Központi Divatáruháza” kapott helyet. A divatüzletet a kiterjedt rokonsággal rendelkező Hatvany-Deutsch család tagjai üzemeltették, a divatáruházra pedig „Dél-Magyarország legnagyobb telepeként” hivatkoztak (Puskel, 2013: o.n.).

A fenti képeslapok mutatós képei ellenére a divatüzletek elterjedése nem tekinthető a nyugati-európai polgárosodás feltétel nélküli letéteményesének a dualista kori Magyarországon. A korabeli Magyar Királyság ugyanis nem rendelkezett olyan széles középpolgári réteggel, amely stabil vásárlóerőt biztosított volna a nyugati típusú áruházak fenntartásához. A honi divatüzletek, ha bizonyos elemekben követték is a „nagy” áruházak mintáit, de inkább a magyarországi társadalom mérsékeltebb fogyasztási lehetőségeit tükrözték. A divatüzletek működtetésében mindenesetre már ekkor nagy szerepet játszott a reklámmarketing (Gyáni, 1997: o.n.). A filmbeli kalapszalom mellett ez a megállapítás szintúgy érvényes a szegedi „Menyecskére” vagy az aradi „Központi Divatáruházra”.

Az 1915-ös aradi képeslap tanúsága szerint a Minorita-palota előtt egy korabeli emeletes autóbust is lefényképeztek. Aradon az I. világháborút megelőzően, 1908 és 1914 között közlekedtek városi autóbuszok. Az autóbuszok kezdetben a lóvasutat egészítették ki, amíg 1913-ban meg nem szüntették a lóvasút személyforgalmát a belvárosban. Egy szintén 1913-ból származó szabályrendelet pedig kikötötte, hogy az autóbuszoknak az Andrássy teret

(ma: Boulevardul Revoluției) is érinteniük kellett, az I. világháború kitörését követően azonban hadi célokra foglalták le az autóbuszokat (Bálint, 1988: 450, 452–453, 475–476). Az 1915-ös képeslap ezért azt sugallta, hogy a feladás idején is autóbuszok rótták az aradi utakat. A háborús rendelkezés ismerete viszont pontosítja a látottakat, feltételezve, hogy a képeslap egy „elfekvő” példány volt, amelyet később adtak postára. Az 1915-ben elküldött képeslap képi ábrázolása tehát nem volt idősinkronban a saját valóságával, hanem „a nem is olyan távoli” múltat prezentálta.

A harmadik képeslap egy 1905-ben feladott aradi felvétel (3. kép), amely szintén az Andrássy teret mutatja egy másik szemszögből. A fotográfus járókelők és közmunkások kis csoportját kapta lencsevégre, miközben egy távolabbi figura vizes tömlővel locsolja az úttestet. A háttérben lovas bérkocsik várakoznak, a kép szélein emeletes belvárosi épületek húzódnak. A képeslap fotográfusa az urbanizáció civilizációs összetevőit (térkövezés, közterület fenntartás, személyfuvarozás, elegáns téglapépületek) egy élőképben helyezte el.

A fentebbiek alapján a képeslapok elemzésénél többféle szempontot érdemes hasznosítani. A korabeli képeslapok kiemelt témái megörökítették a korszak életmódjának jellegzetességeit (pl. divatüzlet, közlekedési eszköz), amelyeket időközben felélt a történelem. Az 1911-es szegedi és az 1915-ös aradi képeslapok olyan momentumokat jelenítenek meg, amelyek alapul szolgálnak az egykori életvitel sajátosságainak feltárásához. Az 1915-ös aradi képeslap azonban bizonyítja, hogy a forgalomban levő fényképes levelezőlapok nem mindig utaltak pontosan a saját jelenükre. A képeslapok tanulmányozása emiatt háttérkutatót igényel. Az 1905-ös aradi felvétel emellett hangsúlyosan tükrözi a megrendelők igényeit, azt a „pozitív” képet, amelyet a levelezőlapokon keresztül a tágabb közösség elé kívántak tárni a településről (Saly, 2003: 5). Ez a szándék hivatott demonstrálni a polgárosuló, iparosodó Monarchia közegében, hogy adott település komfortos, kereskedelmileg és iparszerűen fejlett volt (Nemeskürty, 2002: 13).

Fényképes vízió

A dualista évtizedekben jelentkező reprezentatív és érdemi változások, a viszonylagos stabilitás (és főleg utóbbi képzete) együttesen alakították ki a „boldog békeidők” mítoszát. A *Napszállta* rendezője maga is nosztalgiát érez a Monarchia civilizációja iránt, de ezt a nosztalgiát kérdések, döbbenet és veszteségérzet hatják át (Jankovics, 2018: o.n.).

Az 1920 előtti városképes levelezőlapok úgy járulnak hozzá a Monarchia mítoszához, hogy többszörös történelmi katalizmákkal szemben prezentálnak a „hosszú” 19. század (1789–1914) alatt létrejött civilizációs teljesítményt. Az utókornak a teljesítményről alkotott elképzelései magukban foglalhatják az „unikálist” és a „visszahozhatatlant”, amelyek elősegítik egy korszak pozitív mentális konstrukcióját. A 20. század történelmi tapasztalatai, pl. az elszennvedett pusztítások, népirtások, felülről indukált társadalmi-politikai változások, gazdasági krízisek, területi elcsatolások és a fogyatkozó etnikai összetevő a veszteség érzetét hívják elő Közép-Kelet-Európában, azon belül a Kárpát-medence térségében. A katalizma és a veszteség negatív érzelmi-tudati összetevőkként alakítják eszményivé a különféle képekké merevített egykori valóságot, az utóbbit kiegészítő hajdani illúzióval.

Nemes Jeles László azonban kijelenti, hogy a nosztalgia ellenére, a „képeslap-generálás” nem az ő módszere (Varga, 2018: o.n.). A film bevezetőjében felbukkanó képeslapszerű látkép ugyanis a korszakkal kapcsolatos ironiát közvetíti a közönség felé, és a nézőkben élő idealizált kép mesterkéltségére mutat rá (Gyenge, 2018: o.n.). A *Napszállta* mozgóképei ezért az élénk színekkel kifestett képeslapok korában ráfestés nélkül kívánnak láttatni (PZL, 2018: o.n.). A *Napszállta* a lappangó, ám felszínre törekvő embertelenséggel ellenpontozza a „boldog békeidők” képeslapszerű világát, miközben felteszi a kérdést, hogyan adta át magát a Monarchia civilizációja a pusztulásnak (Kata SWL, 2018: o.n.). A rendezői szándék ezért a „békebeli” képeslap-világ dekonstrukciójában nyilvánul meg.

A *Napszállta* úgy alkalmazza a képeslap-motívumot, hogy kihagyásos mozgóképi elbeszélésre építkezik. A képeslapok mint a „békeidők” állóképei ugyanis megfelelően jelenítik meg azt a problematikát, hogy a köztudatban limitált számú vagy töredékes pillanatszerű felvétel kering egy-egy művelődéstörténelmi korszakról. A film eleji városkép látószögének és témájának kiválasztása tudatos rendezői döntés, a „mögöttes tartalom” és a „civilizáció alkonyának” átvitt értelmű megjelenítése. A film a bevezető képsorokban mutatott látképet azonban egyéni szemszöggé redukálja és a látómező beszűkítése révén egy művelődéstörténelmi kor hétköznapi figurája kerül az események sodrába. Mintha a rendező egy „békebeli” képeslapon szereplő kalapos hölgyet kívánna követni, miután az exponálás megtörtént és a fotográfus összecsuksa fényképezője állványát. A kalapos hölgy viszont a körülötte levő világnak csupán a szűk keresztmetszetét képes befogadni (Duránszki, 2018: o.n.). A

karakter bár látszólag a hajdani világ szerves része, mégis idegenül bolyong saját valóságában.

A képeslap generálásának, illetve dekonstrukciójának stílusgyakorlatára a rendező által megjelenített korszakban is akad irodalmi példa. A képeslap-generálás korabeli mintájának tekinthető Gozsdu Elek író kései szerelmes levelezése. A kiemelt két levél 1912-ben és 1914-ben íródtak a bánsági Fehértemplomról (ma: Bela Crkva, Szerbia). Az 1912-es levél szövege egy júniusi vasárnapon fogalmazódott meg: az írószoba ablakából rálátni a sövénykerítésre és négy hársfára. A látvány viszont sajátos értelmet nyer az író tudatában, kezdve azzal a megjegyzéssel, hogy az íróasztal melletti ablak „berámázza” a kisváros parkjának egy részletét. Gozsdu nem a fentebb említett kerítésre és a fákra fókuszál, hanem az ablaka előtt elsiető, illetve a park szélén szőtteket áruló parasztasszonyokra. A szerző ezt követően mellékeli levelében a népviseletbe öltözött román asszonyokat ábrázoló „képeslapot”, amelyhez hozzáfűz néhány elmélkedő gondolatot (Gozsdu, 2001: 267–268).

A „hosszú” 19. század egyik meghatározó eszmei irányzata a nemzeti romantika volt. A korszak nyomtatott képeslapjain ezért megjelentek a népviseletbe öltözött magyar néprajzi csoportok, illetve a Magyar Királyság területén élő nemzetiségek (Petercsák, 2020: 90–95). Nem véletlen tehát, hogy a többnemzetiségű Bánságban élő, asszimilálódott entellektüel esztétikai gondolatmenetében szintén felbukkant ez a tematika.¹⁸ Gozsdu Elek és Weisz Anna levelezési anyagában (1906 és 1915 között) ténylegesen is előfordultak képeslapok (Alexa, 2001: 695). A levelek között nem voltak ritkák a képszerű leírások sem. Bizonyos Gozsdu-levelek emiatt „irodalmi képeslapokként” is megállták a helyüket (Gozsdu, 2001: 264–265, 274–276, 408–409, 411–412). Gozsdu ezért úgy alkotta meg a fehértemplomi parkot ábrázoló „képeslapot”, hogy a valóságban látott vizuális elemeket kiemelte eredeti háttérükből, és az irodalmi eszközök segítségével újrendezte egy belső, mentális képen.

A másik Gozsdu-levél szintén egy júniusi vasárnapot, egy térzenével egybekötött délutánt örökített meg 1914. június 14-én. Ugyanaz a helyszín, ugyanabban a „hosszú” 19. stílustechnikával megörökítve, de már egy másik szemszögből. Gozsdu újfent az ablaka előtt elhaladókra, illetve a parkra figyel, mialatt ismételten továbbgondolja az eléje táruló jelenetet (Gozsdu, 2001: 524–525). Gozsdu levelében tipikusan olyan elemek (park, katonazenekar, keringő, fehér és egyéb színek) szerepelnek, amelyek képesek feleleveníteni a „békeévek” hangulatát a kései olvasók előtt.¹⁹ Ebben az értelmezői kontextusban a levél a történelmi vihart megelőző, impresszionista „képeslapként” működik.

A fentebb már említett Klösz-féle fényképfelvétellel szemben, Kóbor Tamás: *Köd az Andrássy úton* (1894) című tárcája az utca szintjéről mutatja be az Andrássy utat.²⁰ A szerző gondolatmenetében a korszerűnek vélt városrendezés kritikáját fogalmazza meg. Az Andrássy út egymás után épülő, elegáns palotái úgy váltják fel az egykori piszkos szegénységet, hogy a közösség egésze szempontjából nem történik szociális előrelépés, holott a paloták azt a célt szolgálják, hogy megjelenésükkel a világvárosok sorába emeljék a korabeli Budapestet. A szerző felfogásában a „palotaépítési-láz” emiatt külsődlegesnek hat, mialatt grandiózus módon elfedi a belső szociális problémákat. Kóbor ezért dekonstrukciót hajt végre az Andrássy út palotáinak látványán, hogy felhívja a figyelmet a hivalkodó városrendezés kárvallottjaira: a társadalom periferiáján tengődő személyekre. (Kóbor, 1999: 88–90). Nemes Jeles László filmje szintén felidézi a békeidők atmoszférájának pozitív elemeit, pl. a tánc- és koncertjelenetekkel, illetve az öltözetek és a külső környezet lágy, világos színeivel. A rendező azonban arra törekedik, hogy a Monarchia színeinek felvillantása mellett a korszak sajátosan értelmezett fonákját is megragadja, és egy baljóslatú látomást nyújtson a „hosszú” 19. század végéről, illetve a 20. század nyitányáról.

Összegzés

A *Napszállta* nem egy éles nagytotálból láttatott történelmi film (Duránszkai, 2018: o.n.). A film elején látható Klösz-féle kép emeleti nézőpontja a korabeli Budapest díszletszerű pompáját mutatja. A rendező kamerája ezzel szemben leereszkedik az utca szintjére, hogy rámutasson a Monarchia csillogó székénje mögül előtörő gyarlóságra és erőszakra (Fritz, 2019: 97). Gozsdu Eleknek és Kóbor Tamásnak a tanulmányban idézett, korabeli írásai egyrészt bizonyítják, hogy a film széles körű elterjedése előtt az irodalom is bepillantást nyújtott a kellemességek mellett a Monarchia kulisszái mögé. Másrészt a korabeli szerzők hasonló technikákat alkalmaztak az olvasói tekintet vezetésében, mint a *Napszállta* operatőre a film kamerakezelése során. Kóbor Tamás szintén alulnézetből, egy járókelő tekintetén keresztül ábrázolta a budapesti Andrássy utat. A szerző ugyanis a társadalom alsó rétegeinek szemszögéből hívta fel a figyelmet egy visszásnak tartott jelenségre. *Budapest* című regénye bevezetőjében Kóbor viszont belevetette olvasóját a Koronaherceg utcán végighullámzó nők tömegébe, miközben megállapította, hogy a regényalakokat körülvevő világ hamis és kirakatszerű. Gozsdu Eleknek a tanulmányban hivatkozott leveleiben pedig mondatról mondatra jutott el az olvasói tekintet a szerző

írásztalától a népviseletbe öltözött román asszonyok egészalakos portréjaig, illetve egy-egy konkrét viseleti darab ábrázolásáig. Ugyanez az írói technika figyelhető meg a zenével kísért vasárnapi délután megörökítésében: az olvasó szemszöge azonosult a sétáló vagy táncoló párok egymásra vetett tekintetével. Az irodalmi igényű ábrázolásnak köszönhetően ezek a korzózó, illetve táncoló figurák olyan közel kerültek a levél olvasójához, akár csak a filmkamera által rögzített emberi alakok és arcmások a *Napszállta* nézőjéhez.

Nemes Jeles László a „békeidők” hétköznapi figuráját tette meg a *Napszállta* főhősévé. A rendező koncepciója utal arra a szándékra, ahogyan a társadalomtudományok megkíséreltik értelmezni a társadalmi folyamatokban résztvevő hétköznapi embereket (Frauhammer, 2013: 540). Az Alfred Schütz által kidolgozott életvilág-elmélet elvileg lehetőséget kínál, hogy a „mindennapi életvilág”, illetve „az én világának” feltárása egy nagyobb, kollektív tudáshoz vezessen el. Az efféle kutatás velejárója azonban a töredékesség, amely a társadalomtudományok mellett a *Napszállta* narratíváját és képvilágát is befolyásolja. A múlt valóságosnak ható képe gyakorta mozaikkockákból állítható össze, de ugyanezek a miniatűrök időnként felvillantják a mindennapok emberének portréját, példának okáért egy kalaposlány tekintetét az elmosódó arcok zűrzavarában.

A régi képeslapok esetében bevett szokásnak számított, hogy a távlati képek mellett az utcafrontokon is készültek felvételek. A járdaszint perspektívája pedig lehetővé tette, hogy a fényképész kamerája utcarészletekre vagy az emberekre fókuszáljon. A fényképész objektívje eggyé vált a járókelők szemszögével, akár csak a filmkamera látómezeje a nagyvárosi forgatagban mozgó Írisz nézőpontjával. A fényképezőgép földközeli fókuszpontjának köszönhetően, így több alkalommal egyedülálló pillanatokat örökített meg a korszak képeslapjain. Nemes Jeles László rendező és Erdély Mátyás operatőr, többek között, azokat a pillanatképeket fényképezték újra mozgóképekké a maguk "filmfelvevő gépével, amelyek során a hajdani fotográfus objektívje eggyé vált a járókelők szemszögével, akár csak a filmkamera látómezeje a nagyvárosi forgatagban mozgó Írisz nézőpontjával. Csakhogy a rendező vizuális koncepciójában a szereplők mögötti, emberektől, lovas kocsiktól és automobiloktól nyüzsgő háttér gyakran elmosódik, csak néha tisztul ki egy-egy pillanatra. Ezzel szemben egy jól sikerült képeslap mozdulatlan utcaképe elvben több lehetőséget biztosít a megfigyelésre a maga kb. 9x14 cm-es papírkeretében. Egyes képeslapok ábrázolásmódjai azonban célzatosan befolyásolják a szemlélődést, és ezen keresztül egy művelődéstörténeti korszak értelmezését. A filmkészítők által alkalmazott képeslapmotívum egyrészt közreműködik a *Napszállta* fragmentumokból álló narratívájának létrehozásában, másrészt stiláris eszköz „a boldog békeidők” újraértelmezése kapcsán.

A korabeli képeslapok esetében fontosnak tartották, ha egy településről új látóképes levelezőlap jelenik meg (Petercsák, 2020: 175–176). Egy óbecsei (ma: Becej, Szerbia) újság 1898-ban, tehát két évvel a magyar képeslapkiadás megindulása után már arról cikkezett, hogy különféle városképes levelezőlapok jelentek meg a településről (Pejin, 2013: 473). Az egykori gyűjtők szintén érdeklődéssel fordultak más települések látképei felé. Egy 1899-es, a szabadkai „Pest városhoz” címzett szállodát és a vele egybeépült színházat ábrázoló képeslap (4. kép) ismeretlen feladója úgy vélekedett, hogy megközelítőleg húsz felvétel volt akkoriban forgalomban a városról.²¹ A feladó ennek ellenére inkább a soproni képeslapokban gyönyörködött (Üdvözet Szabadkáról, 1899: o.n.).

A *Napszállta* mint művészeti alkotás azonban megkérdőjelezi annak jelentőségét, hogy mennyi felvétel áll rendelkezésre a „boldog békeidőkről”. A különféle felvételek ugyanis nem nyújtanak megbízható összképet. A történeti kutatás ellenben a „békebeli” városképes levelezőlapok utókorában is igényli, ha egy eddig ismeretlen vagy különleges látószöveget sikerül megmenteni a feledéstől, mivel hasznosítható ismeretekkel szolgál. A képeslapok kutathatóak, az elemzésük viszont igényli a kritikai attitűdöt, mivel meghatározott képbeállítások alapján komponálták meg a felvételeket. Nemes Jeles László szintén elkészítette a maga filmes látletét a „békeidők” utolsó szakaszáról, miközben egy újabb, bár erősen átvitt értelmű nézőponttal egészítette ki egy mitizált korszak tablóját. A film eleji, „képeslappá” transzformált fényképfelvétel az egykori valóság lenyomata, ugyanakkor az elvonatkoztatás eszköze is. Orientációs és kiindulási pont a múltidézés folyamatában. A megismerés és átalakítás szándékai pedig biztosítják, hogy az utókor – történeti és művészeti szempontból egyaránt – egy korszak médiumaiként értékelje és használja a „boldog békeidők” városképes levelezőlapjait.

IRODALOM

- Alexa Károly (2001): A jelen kiadásról. In: *Gozsdu Elek: Kertünk Istennel határos. Gozsdu Elek és Weisz Anna levelezése 1906–1915*. Budapest: Kortárs Kiadó, 693–695. p.
- Bálint Sándor (1988): Az első hazai városi tulajdonú autóbusz-közlekedési vállalat története. In: Veress István (főszerk.): *A Közlekedési Múzeum Évkönyve VIII. 1985–1987*. Budapest: Közlekedési Dokumentációs Vállalat, 379–503. p.
- Duránszakai Tamás (2018): *A Napszálltáról röviden*. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=to4bRgC8epo> Letöltés időpontja: 2020.12.23.
- Elek Tibor (2009): A bácskai paraszt Orpheusz. In: *Hitel*, 2009/3., 106–118. p.
- Frauhammer Krisztina (2013): Képekbe zárt mindennapok. Mozaikok a 19. század végének hétköznapjairól egy óbecsei képeslapgyűjtemény kapcsán. In: Glässer Norbert (főszerk.): *Óbecse a polgárosodás útján*. Óbecse: Óbecse Község, 540–556. p.
- Fritz Gergely (2019): A filmművészet visszahódítása. Nemes Jeles László: Napszállta. In: *Tiszatáj*, 2019/9., 95–99. p.
- Gerő András (2010): *Dualizmusok. A Monarchia Magyarországa*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Gyáni Gábor (1997): *Középosztályi fogyasztási kultúra és az áruház*. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00014/gyani.htm> Letöltés időpontja: 2021.01.24.
- Gyenge Zsolt (2018): *Budapest Bécs kurvája lett*. Elérhető: <https://revizoronline.com/hu/cikk/7477/nemes-laszlo-napszallta/> Letöltés időpontja: 2020.11.20.
- Iványi István (1909): Szabadka. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Bács-Bodrog vármegye I. kötet*. Budapest: Országos Monografia Társaság, 181–206. p.
- Nemeskürty István (2002): Magyar városok önarcképei. In: Szász Miklós György – Tóth Zoltán: *Emléklapok a régi Magyarországról*. Szeged: Szukits Könyvkiadó, 10–14. p.
- Pejin Attila (2013): Magunkról a világnak. Az óbecsei képes levelezőlapok aranykora. In: Glässer Norbert (főszerk.): *Óbecse a polgárosodás útján*. Óbecse: Óbecse Község, 467–494. p.
- Petercsák Tivadar (2020): *A magyar képeslap története. Látképek, csókküldemények, ünnepi üdvözlések*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Puskel Péter (2013): *Aradi történetek, emberek. Az első nagyáruház*. Elérhető: https://www.nyugatijelen.com/allaspont/puskel_peter/az_elso_nagyaruhaz.php Letöltés időpontja: 2020.12.26.
- PZL (2018): *Egy nő azonosítása – Nemes Jeles László Napszállta című filmjéről*. Elérhető: <https://nullahategy.hu/egy-no-azonositasa-nemes-jeles-laszlo-napszallta-cimu-filmjerol/> Letöltés időpontja: 2020.11.20.
- Romsics Gergely (2004): *Mítosz, kultusz, társadalom*. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00053/06romsics.htm> Letöltés időpontja: 2021.01.25.
- Romsics Ignác (2004): *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Saly Noémi (2003): Előszó. In: Gubek Istvánné (szerk.): *A régi Magyarország képeslapokon*. Budapest: Osiris Kiadó, 5. p.
- Steinert Ágota (2001): Babér és rózsalevél. Asszonysors a 19–20. század fordulójáról. In: M. Hrabovszky Júlia: *Ami elmúlt. Visszaemlékezések életemből*. Budapest: Helikon Kiadó, 465–481. p.
- SWL, Kata (2018): *Napszállta/Sunset (2018). Temérdek szépség mögött a világ borzalma*. Elérhető: https://smokingbarrels.blog.hu/2018/09/27/napszallta_sunset Letöltés időpontja: 2021.01.05.

FORRÁSOK

Ficsor Benedek (2018): *Önmegsemmisítő mód. Nemes Jeles László-interjú*. Elérhető: <https://hang.hu/kultura/2018/09/04/onmegsemmisito-mod-nemes-jeles-laszlo-interju/> Letöltés időpontja: 2020.11.21.

Gion Nándor (2018): *Virágos katona*. Budapest: Magvető Kiadó.

Gozsdu Elek (2001): *Kertünk Istennel határos. Gozsdu Elek és Weisz Anna levelezése 1906–1915*. Budapest: Kortárs Kiadó.

Jankovics Márton (2018): *Nemes Jeles László: Ok nélkül választottuk a civilizációs önmegsemmisítést*. Elérhető: <https://24.hu/kultura/2018/08/08/nemes-jeles-laszlo-ok-nelkul-valasztottuk-a-civilizacios-onmegsemmisitest/> Letöltés időpontja: 2020.12.24.

Juhász Gyula (1970): *Juhász Gyula összes versei*. Budapest: Magyar Helikon.

Kóbor Tamás (1993): *Budapest*. Budapest: Pesti Szalon Könyvkiadó.

Kóbor Tamás (1999): *Köd az Andrássy úton*. In: *Budapesti Negyed*, 1999/1., 88–91. p.

Márai Sándor (2007): *Egy polgár vallomásai*. Budapest: Helikon Kiadó.

Sághy Miklós (2019): *A háború előestéje. A Napszállta című filmről Nemes Jeles Lászlóval, a film rendezőjével Sághy Miklós beszélget*. In: *Tiszatáj*, 2019/9., 100–106. p.

Szigorúan szabott árak (1911): *A „Menyecskéhez” nevű divatüzlet hirdetése*. In: *Szegedi Napló*, 1911/79., 7. p.

Tóth Anett (2018): *„Ami a sorok között olvasható” – Nemes Jeles László elhozta Szegedre legújabb nagyjátékfilmjét, a Napszálltát*. Elérhető: <https://www.delmagyar.hu/szeged-es-kornyek/ami-a-sorok-kozott-olvashato-nemes-jeles-laszlo-elhozta-szegedre-legujabb-nagyjatekfilmjet-a-napszalltat-985351/> Letöltés időpontja: 2020.12.03.

Üdvözlét Szabadkáról (1899): *A szabadkai színházat és Pest város szállodát ábrázoló képeslap*. Szabadka: Székely Simon kiadása.

Üdvözlét Szabadkáról (1903): *A szabadkai városházát és a Terézia nagytemplomot ábrázoló képeslap*. Szabadka: Heumann Mór kiadása.

Varga Ferenc (2018): *„A képeslap-generálás nem az én stílusom.” – interjú Nemes Jeles Lászlóval*. Elérhető: <https://nfi.hu/hu/hirek/a-kepeslapgeneralas-nem-az-en-stilusom-interju-nemes-jeles-laszloval> Letöltés időpontja: 2020.11.21.

Weiszer Alinda (2018): *Interjú Nemes Jeles Lászlóval*. Elérhető: <https://www.youtube.com/watch?v=8BnPsjCZvC0>; <https://www.youtube.com/watch?v=gwoPaI4Pfo0> Letöltés időpontja: 2020.11.20.

JEGYZETEK

↔ A film egyik premier előtti vetítését a szegedi Belvárosi moziban tartották 2018. szeptember 18-án. A vetítést közönségtalálkozó követte, a rendező beszélgetőpartnerre Sághy Miklós egyetemi oktató volt.

↔ Fortepan/Budapest Főváros Levéltára. Levéltári jelzet: HU.BFL.XV.19.d.1.08.033. Elérhető: <https://fortepan.hu/hu/photos/?q=andr%C3%A1ssy%20%C3%BAt> Letöltés időpontja: 2020.12.20.

↔ „Akkor még egyikünk sem nézte meg jobban a szenttamási főutcát, az előtérben álldogáló emberek meg éppenséggel nem érdekeltek bennünket, de amint a frontra kerültünk, a képeslapot újból elővettem már az első napon, és később nagyon sokat nézegettük [...]” – olvasható a regényben (Gion, 2018: 238).

↔ „Az üzletnek ragyognia kell, mert csupa finom holmi van benne, azaz olyan, amilyet igen finom öltözötű emberek vásárolnak. Nem igen találok a kellő szót: ezt is rosszul mondtam. Nem mind finom öltözötű ember, csak olyan, mintha finom öltözötű volna. [...] Ah, micsoda lelke lehet a kis masamódnak, aki ötven forintos kalapokat stafiroz ki, száz lépésről megismeri egy kalap értékét, mikor az ő háromkoronás zsirardiját a hajára tűzi” – olvasható az író jellemzésében (Kóbor, 1993: 6, 12).

↔ „Két kis szobában élt, egy bérház második emeletén, meglehetősen szűkös körülmények között; s mégis olyan előkelőnek tetszett körülötte minden, olyan válogatottan egyéni volt minden holmija, ruhái, bútorai, kesztyűje és kalapja” – emlékezett a szerző (Márai, 2007: 130).

↔ Erre a gyakorlatra utalnak Juhász Gyula: *Fotográfiai* (1918) című versének alábbi sorai (Juhász, 1970: 354): „Ez itt apám, mint ifjú katona./Arcát pirosra festé régi mester,/Ily virulón nem láttam én soha.”

↔ „Az utcán legtöbb a magyar szó, német kevés, aránylag sokkal több szerb” – írja a feladó (Üdvözlét Szabadkáról, 1903: o.n.).

↔ Ma a Strada Lucian Blaga és a Bulevardul Revoluției által közrefogott térség.

↔ Gozsdu Elek az egykori Magyar Királyság területén megtelepült macedón, szerb és román gyökerekkel rendelkező családból származott.

↔ „A parkban egymás után jöttek és mentek az édes valcermelódiák, a júniusi meleg nap fénylett, a hársfák virágai illatoztak, kék és tiszta volt az ég, és az emberszemek mosolyogtak” – írja a szerző (Gozsdu, 2001: 525).

↔ „Pedig ez a mi Andrássy utunk mutogatásra készült. Sugáriránya egyenesen a világvárosok sorába vezetett bennünket. Ezek a büszke, magas paloták hirdetik a mi kultúránkat, a mi művészetünket és – gazdagságunkat. [...] Az Andrássy út van itten, a mi büszkeségünk, a mi hiúságunk utcája. Nem építették ezt, hanem megeremtették – jegyzi meg a szerző (Kóbor, 1999: 88–89).

↔ „Igen tisztelt Mórítz úr! Ma kapott szép kártyáját igen köszönöm; már valóban azt, hittem, hogy megelégedett a szabadkai kártyákkal, a mit én igen sajnáltam volna; mert valóban én a soproni kártyákban gyönyörködöm. Sokféle felvétel van még? Itt körülbelül 20 féle felvétel van. Talán Németh úr felhagyott a cserével? Vagy nem szereti a szabadkai k.(épes) l.(evelező) lapokat? Soproni kártyám már kilencz féle van” – írja a feladó (Üdvözlét Szabadkáról, 1899: o.n.).

1. sz. kép: Klauzál tér, Szeged, 1911. Ismeretlen kiadás. Forrás: a szerző felvétele gyűjteménye darabjáról.

2. sz. kép: Andrassy tér, Arad, 1915. Bloch Henriké kiadása. Forrás: a szerző saját felvétele gyűjteménye darabjáról.

History reimagined

Postcard motif in the movie „Sunset” (2018) by László Nemes Jeles.

Bálint Ormos

The publication examines the relationship between László Nemes Jeles's film *Sunset* (Hungarian-French drama, 144 minutes, 2018) and contemporary city screen postcards. How can a postcard function as a historical document or as a metaphorical element of cinematography? How precisely does a former postal document refer to the past? How does the film use the so-called postcard-motif to expand the director's message? In the course of the study, I elaborate the above-mentioned questions based on aspects of regional and local history. For the analysis of the film, I use articles published on various online forums, texts of interviews and a video blog's post. To determine the role of the postcard, I use a monographic work and postcards from my own collection. I summarize the knowledge of history of culture related to the film and postcards on the basis of professional writings and literary sources.

„Isten megmutatta hatalmát...”

Évilági és túlvilági magyarázatok a vallásos gyermeknevelés keretében

Glässer né Nagyillés Anikó *

* Móra Ferenc Múzeum

Kulcsszavak

utópikus diskurzusok
esztatológia
gyermeknevelés
politikai katolicizmus
Jézus Szíve, jezsuiták

utopian discourses
eschatology
child rearing
political Catholicism
Heart of Jesus
Jesuits

Absztrakt

A felvilágosodás korát megelőzően az emberek mindennapi életét átszötte a vallásosság, a büntető-jutalmazó Isten képe. Saját kicsiny világuk, benne foglaltatott egy nagyobb világban. A 17-18. század folyamán az államhatalom erősödésével az uralkodó szinte minden országban megpróbálta csökkenteni az egyház hatalmát és függetlenségét. A 19. században egyrészt a felekezeti iskolák támadása és állami felügyelet alá kerülése, másrészt a vallásos nevelés gyengülése a családban, harmadrészt a felvilágosodás olvasmányainak betörése a mindennapokba a szekularizációs folyamatot erősítették fel. A korábbi gondolkodásmód azonban nem tűnt el. Az 1890-es évektől megindult megújulási mozgalom, vagyis a katolikus reneszánsz pedig tudatosan nyúlt vissza ezekhez az értelmezési modellekhez. A történéseknek isteni beavatkozással való magyarázata nem csak a katolikusokra volt jellemző.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy modern, felekezeti keretek között miként keveredett ez a két fajta gondolkodásmód, és hogyan vált a Szívgárdán belül a vallásos gyermeknevelés részévé.

„A katolikus egyházból időben a 20. században is jócskán átnyúló üzenet elütött a modern kor kultúrájától.” – írta Urs Altermatt (Altermatt, 2001: 13). A felvilágosodás korát megelőzően az emberek mindennapi életét átszötte a vallásosság, a büntető-jutalmazó Isten képe. Saját kicsiny világuk benne foglaltatott egy nagyobb világban (Imhof, 1992: 23). „Az egyház szilárd helyet foglalt el az emberek életének időrendjében éppúgy, mint a társadalom rendjében” (Altermatt, 2001: 13).

A 17-18. század folyamán az államhatalom erősödésével az uralkodó szinte minden országban megpróbálta csökkenteni az egyház hatalmát és függetlenségét (Hahner, 2006:75). A 19. században egyrészt a felekezeti iskolák támadása és állami felügyelet alá kerülése, másrészt a vallásos nevelés gyengülése a családban, harmadrészt a felvilágosodás olvasmányainak betörése a mindennapokba a szekularizációs folyamatot erősítették fel (Kósa, 2002: 256). A korábbi gondolkodásmód azonban nem tűnt el, amely megfigyelhető az imaszövegekben is. Megőrizte az oralitás, 20. század során gyűjtött archaikus imaszövegekben és ráolvasókban is rendre visszaköszönnek, illetve nagy lendületet kapott a ponyvanyomtatványok, hathatós imákat tartalmazó imalapocskák és szent levelek nyomtatása is (Frauhammer, 2019: 156). Az 1890-es évektől megindult megújulási mozgalom, vagyis a katolikus reneszánsz pedig tudatosan nyúlt vissza ezekhez az értelmezési modellekhez, amelyek egyes elemei összezsengtek a népi vallásosság elemeivel, ezért ez nem csak az egyház által támogatott pasztorációs eszköz volt, hanem az emberek is azonosulni tudtak vele. A hagyományos paraszti társadalmat a „misztikához” való vonzódás jellemezte, amely elsősorban a Máriával és Jézussal való bizalmas együttélésében volt megragadható. Meleg, közvetlen valóságként felfogott kapcsolatot alakított ki velük, mindennapi élet kereteibe helyezte őket (Hetény, 2011: 548). Folyamatos imitáció, utánzás, együttérzés révén tudta őket megközelíteni, közvetlen kapcsolatba lépni velük (Hetény, 2011: 547). „A nép a Patrona

Hungariae-szerepkört egyénre bontotta, saját életére vonatkoztatta. (...) Máriát nemcsak Jézus anyjaként, a teológia meghatározta bűnösök szószólója – advocata funkcióban élte, hanem az elesettek, a szegények pártfogójának tekinti. Saját anyjaként szereti. Kialakított egy magának való Mária-képet, a Földi Anya - Égi Anya egymásba mosott alakját, transzcendens kézzelfoghatóságát, a halála után Máriában továbbélő, síron túl is jelenlévő édesanya tudatát-biztonságát. Ezzel maga számára egyszerre jelenítette meg az evilági-túlvilági védelmet és ezen ÖRÖK ANYA révén egyszerre biztosította a valóságos és valóságfeletti szeretetet” (Erdélyi, 1990: 61). Hasonlóképpen gondolkodtak Jézusról is. A hagyományos és a népi kultúrában az ember és a világ teremtmény, „a Teremtőtől függ, aki ura a természetnek és életnek” (Bálint, 1973: 11). A történeteknek isteni beavatkozással való magyarázata nem csak a katolikusokra volt jellemző.

Tanulmányomban azt vizsgálom, hogy modern, felekezeti keretek között miként keveredett ez a két fajta gondolkodásmód, és hogyan vált a Szívárdán belül a vallásos gyermeknevelés részévé. Tanulmányomban ezt A Szív újság budapesti és erdélyi számain (Szívárdista) keresztül elemzem, vagyis nem a katolikus egyház általános, 20. századi törekvéseit mutatom be, hanem a jezsuitákhoz kötődő lapok nevelő szándékú szövegeit, amely azonban nagyban egyezett más egyházon belüli törekvéssel.

Új pasztorációs eszközök: sajtó és nyomtatott történetek

A modern korban az egyházat a távoli népek missziós tevékenysége mellett a belmisszók, a (nagy)városok pasztorációja, a népmissziók is jellemezték. A belső megújulást, a hitélet mélyítését célzó törekvések a 19. század közepén megjelentek (Smid, 2013: 286), elsősorban bizonyos szerzetesrendeknek köszönhetően ekkor a társulatalapítások egy új hulláma kezdődött el. A társulatokban megbecsült ájtatossági formát láttak, emellett alkalmas eszköznek tartották őket arra, hogy a híveket erősebben kössék az egyház szervezetéhez (Barna, 2011: 27). Az egyház a modernitás kihívásaira adott válaszként a hívek közötti összetartozás érzése mellett a pápaság hatalmának kiterjesztésével az irányítás központosítására is törekedett. Emellett a külső felekezetiesedés is bekövetkezett, az egyes vallási közösségek elkülönültek a többektől (Klestenitz, 2013: 21).

XIII. Leó pápa²² 1878-ban első enciklikájában²³ hangsúlyozta, hogy az egyházat és a kultúrát összhangba kell hozni, a modern világot kereszténnyé, a kereszténységet pedig modernné kell tenni. A program az egyháznak elszigeteltségéből való kitörését, a korhoz történő csatlakozását hirdette meg (Gergely, 1998: 826). 1907-ben megalakult a Katolikus Sajtóegyesület, amelynek célja a katolikus sajtóügy támogatása volt. A hívek megszólítására fontossá váltak ugyanis a modern eszközök és a kor „szellemének” megfelelő pasztorációs módszerek (irodalmi termékek, népmissziók és a papok/klérus oktatása) alkalmazása, amely a vallás bizonyos fokú individualizálódását, az egyes hívekhez való fordulást tette lehetővé. A két világháború között Magyarországon az állam és az egyház kapcsolata jó volt és a katolikus egyház privilegizált helyzetben volt, ugyanakkor a mindennapi életben érzékelhető szekularizáció, a gazdasági világválság miatti egyre növekvő társadalmi elégedetlenség, illetve a kommunizmus emléke cselekvésre készítette a katolikus egyházat (Gianone-Klestenitz, 2017: 286.).

A sajtó, az egyház értékrendjével összeegyeztethető regények a pasztoráció fontos eszközének számítottak, amely segítségével olyanokat is meg tudtak szólítani, akiket prédikáció útján nem lehetett volna (Smid, 2013: 288-289). Ebből adódóan jelentős szerepet tulajdonítottak neki a vallásos gyermeknevelésben is. A sajtó és a regények felértékelődésének hátterében az alfabetizáció mértékében bekövetkezett pozitív változások is álltak. Az alapfokú oktatás kiterjesztésével nagymértékben gyarapodott az új olvasók (nők, gyermekek, munkások)

száma (Lyons, 2000: 348). A sajtó és a regények mellett fontos normatív szerepet töltek be az imakönyvek is. „Az imakönyv műfajához tartozó szövegtípusok sokrétűen jelenítették meg és közvetítették az egyház elvárásait, erkölcsi nézeteit, és a viselkedést szabályozó normáit. Emellett az imakönyvek populáris jellege, valamint tömeges termelése is alkalmassá tette a műfajt arra, hogy a klérus a 19–20. századi polgárosodó világban eszközként használja fel őket nevelési céljainak közvetítésére” (Frauhammer, 2019: 47).

A szívgárdisták által olvasott regények, elbeszélések, illetve A Szív újság gyermekrovata a gárdagyűlések hatékony kiegészítési módja volt. Főként a középrétegek gyermekei olvasták, de a gyűléseken vagy plébániákon közvetve a szegényebb gyermekek is hozzájuthattak. Ezekben a rövid olvasmányokban a folytatásos regények és az aktuális információk mellett olyan rövid történetek is találhatóak, amelyek a jutalmazó-büntető Isten mindennapi életbe történő beavatkozását mutatják be. A történetek két csoportra oszthatóak: egyrészt a legendákra, másrészt az egyházi, közösségi normákat felmutató szövegekre. Mind a két csoportba tartozó történetek tartalmaztak a hétköznapi életbe átültethető tanulságokat, erkölcsi normákat. A két csoport közötti fő különbség Jézusnak és a többi szentnek a közvetlenül vagy közvetve történő beavatkozása, illetve az, hogy milyen forrásból merítették ezeket a történeteket.

Legendák, legendaszerű történetek

Az ide tartozó történetek lehetnek középkori legendák gyermekek nyelvére leírt, rövidített formái illetve ennek „továbbgondolt” változatai és olyan történetek, amelyek egy létező szentről vagy kegyhelyről szóltak, de a történet írójának a fantáziáját tükrözik. Ide soroltam azokat a történeteket is, amelyeket nem legendaként írtak meg, de Jézus, Mária vagy valamelyik szent közvetlenül avatkozik be az emberek életébe.

A legendák vagy legendaszerű történetek nagy része Jézus gyermekkorának egy epizódjáról szól, sok esetben az apokrif iratokra építve. Tamás gyermekség evangéliumának egy történetét írta át az egyik rövid szöveg, amely az agyaggalamb élővé tételének csodájáról szól. A Szívgárdista című újságmellékletben megjelent szövegben ez a történet „magyarítva” jelenik meg, Jézuska magyar gyermekkel játszik és „Jézuska úgy szólt hozzájuk, mintha élnének és most érkeztek volna szépséges vidékéről Dunának, Tiszának, nyugati világnak...” (Szívgárdista, 1930c: 2). A történetben megjelenik a példaadás szándéka is: Jézuskát esti imára hívja az édesanyja, a figyelmetlen vagy rossz gyerekektől menti meg Jézuska a galambokat az életre keltéssel, akik csak eltaposnák azokat.

Jézus a történetek szerint gyermekkorában gyógyított is. Több történet szól erről, amelyekben közös, hogy a Bibliában megtalálható gyógyításukhoz hasonlóan Jézus ezeket a gyermekeket is a hitük és a tiszta, jó szívük révén gyógyította meg. Így vált széppé a csúnya kislány (Szívgárdista, 1930d: 2) látóvá a vak pásztorfiú (1930a: 6).

Eredetlegenda szerű történet a „Májusi rózsák” című történet, amelyben a túskebokron szárad meg a kis Jézus köntöse, amely ettől átalakul: „Estére jó vissza, hogy vigye a köntöst. Oh, csudák csudája! A túskebokor telisteli van ritka szép és piros rózsákkal... Minden szírom szív-idomu és a rózsák kelyhében mintha volna aranykoronácska. És illat terjed a légben körülötte, melytől megittasul embernek agya” (Szívgárdista, 1930e: 7). Ez az átalakulás tehát a túskebokor jutalma a segítségért. A történet fordítottja is megtalálható a Szívgárda című mellékletben: a jeruzsálemi virágos bokor tövisbokorrá változott át, amikor egy fiú és egy lány oda bújott el, hogy ott „csúnyán játszanak tovább” (Szívgárdista, 1930g: 3). A tövisbokorból csinálták később a Megváltó töviskoszorúját. A történet tanulsága, hogy a bűnök tövissé válnak nem csak töviskoszorúként, hanem Jézus Szívét is szúrva. Ezeket a bűnöket meg kell bánni – írta a történet írója gyermek olvasóinak (Szívgárdista,

1930g: 3).

Jézuska gyermeki énjében több történetben előrevetítik a felnőtt Megváltót. Erről szól a „Jézus és az angyalkák” című történet, amelyben egy angyal kétségbe vonja, hogy Jézus a földön mindenható-e. Jézus bebizonyítja, hogy „földi gyermekként” is ő a Megváltó: „Jézuska mosolygott a gerenda földi végén. Világított az arca és szegényes köntöskéje úgy tündökölt, mint a nap.” Az angyalok belátva társuk tévedését körbeállva őt dicsőíteni kezdték (Szívárdista, 1930b: 5). Egy másik történetben egy kislány elvágta az ujját és Jézuska vigasztalta, látta el őt. Közben derült ki, hogy Jézuska is megvágta magát. Bár az ő sebe mélyebb volt, őt eleinte senki sem vigasztalta. A történet tanulsága: az emberek nagy része csak a maga bajával van elfoglalva és elvárja, hogy Jézus segítse, vigasztalja, miközben kevesen törődnek Jézus átszúrt, bűnökkel megbántott szívével. A történet olvasóinak, a szívárdistáknak és más gyerekeknek a feladatuk, hogy ezt pótolják mások helyett is (Szívárdista, 1930k: 3).

A történetekben az erkölcsi mondanivalón túl társadalmi problémák is megjelenhetnek. Erre utal az egyik történet, amelyben a szegény özvegy mosónő a gyermekét a Szűzanya gondjaira bízta, amíg ő dolgozni ment: „Mig mosni megy, a kis babát, Otthon kell, hogy hagyja. Jaj, hogy baja ne történjék, Nagy gondja van arra! Felajánlja Szűzanyának A kis babát térden. (...) Szűzanya a szegény anyát Keggyel meghallgatta S hogy a baba sirni kezdett, Égi trónt elhagyta, A földre szállt s helyet foglalt A kis bölcső mellett Elringatta úgy mint egykor Az Istengyermeket” (Szívárdista, 1930h: 1).

Szent József szintén több történetben megjelenik, amint bölcsőt készít Jézuskának (Szívárdista, 1930m: 1), vagy Jézus nevelőapjaként együtt dolgozik Jézussal, fogadja a Jézuskát kereső gyermekeket. A Szent József -legenda című történetben több gyermek hívja játszani Jézuskát, de József mindet megdorgálja, hiszen egyik nem segít az édesanyjának, a másik gögös, a harmadik a vallásgyakorlást hanyagolja el. Végül arra megy egy szegény, szorgalmas, szerény fiú, aki nem mer Jézuskának szólni. József és a történet írója ugyanakkor ezt a gyermeket állítja példaként az olvasói elé (A Szív, 1944: 1).

Fontos segítői a gyermekeknek az Őrangyalok, akik a gyermek testét-lelkét védik a bajtól és a bűntől (Szívárdista, 1930j: 1), és beszámolnak a rá bízott gyermek magaviseletéről a Jézuskának (Szívárdista, 1930i: 2). Mivel tartozik a gyermek az Őrangyal „munkájáért”? A cikk írója szerint szeretettel, tisztelettel és szófogadással. Naponta meg kell köszönni a segítségét és baj esetén hozzá kell fordulni. Őrangyalok ünnepén, október 2-án illendő szentáldozáshoz járulni. A szövegben megjelenik az a kedvelt, nyomatokon gyakran ábrázolt történet is, hogy a sziklahasadék szélén alvó (a képeken álló) gyermekeket az Őrangyal menti meg a lezuhanástól (Szívárdista, 1930j: 2).

Október 17-én van Alacoque Margit ünnepe. A Szívárdista október 26-i száma megemlékezett a nővéréről, aki a magánkinyilatkoztatások okán a Jézus Szíve tisztelet egyik fő apostola és emiatt a szívárdisták védőszentje és pártfogója volt (Szívárdista, 1930l: 1).

Jézus álmában is megjelenhet a gyermeknek. Az egyik történetben a fiú álmában kéri Jézust, hogy az édesapja szeresse Jézust: „Az oltár legfelső lépcsőjén ragyogó arany trónus, azon ül a kis Jézus a Nagykirály. Hófehér ruhácskája apró, fényes csillagokkal van telehintve, melyek még szebben csillognak, mint a gárdakapitány három »arany« csillaga. Kezecskeit feléjük nyújtja s édesen mosolyog. [...] – Szólj kis gárdistám – mondja a Király – van valami kívánságod? Legyen az bármi, megadom neked ma, a gárdaavatás napján! Pityu alig akar hinni a füleinek, de gyorsan összeszedi magát és hévvel szól: – Igen, igen Jézuska, Királyom! Szépen, nagyon szépen kérlek, add, hogy Apa is szeressen Téged úgy, mint Anyus meg én és, hogy pontosan hazajöjjön a hivatalból és ne menjen a kávéházba más bácsikkal, akik mindig kártyázni csalogtatják; és anyuskának ne kelljen

emiatt annyit busulnia. Ezt add meg édes Királyom! – Legyen! – szólt szeliden a kis Jézus, a gárda Nagykirálya – és homlokon csókolta Pityut.” A fiú felébredve megtudja, hogy teljesült a kérése (Szívárdista, 1930f: 2-3). A szövegben Jézus segítségével közvetve az ideálisnak tartott vallásos család, illetve az ezzel össze nem egyeztethető viselkedés is megjelenik.

Egyházi, közösségi normákat felmutató szövegek

Az előző csoportban felsorolt történetekkel szemben ezekben Jézus és a szentek közvetve, utalásként jelennek meg, ugyanakkor ugyanúgy befolyásolják az emberek életét. Az egyházi, illetve közösségi szabályok megszegéséért Isten büntetése sújtja tehát az embert, betartásáért pedig az áldása kíséri. A gyerekek esetében a vallás aktív gyakorlása, a rendszeres templomlátogatás mellett nagy hangsúlyt kapott a szülő tisztelete, segítése is. Ez azonban nem volt egyoldalú kötelesség, a szülőktől is elvárták a vallásának gyakorlását, szülői szerepének helyes megélését.

Sok történet szól a szorgalom fontosságáról, a „lustaság csúf manójának” legyőzéséről, mind az iskolában, mind otthon a szülő mellett. Az egyik történetben például a lustaság összekapcsolódik a hazugsággal: a kisfiú hol az egyik, hol a másik testvérét hazudja betegnek, akik helyett segítenie kell otthon. Kitalált betegségeknek az a célja, hogy ne kelljen iskolába menni, ahol kiderülhet, hogy megint nem tanulta meg a leckét. Büntetése nem marad el: megbünteti a tanító, de „sokkal nagyobb büntetést kapott az Istentől. Kis húgocskája valóban megbetegedett. Amit hazudott – az beteljesedett!” A kisfiú megbánta, amit tett, imáiban kérte Istentől a bocsánatot. Megígérte, hogy megjavul. Ezt be is tartotta, a kishuga is meggyógyult (A Szív, 1939: 1).

Több történet hangsúlyozta a dologtiltó napok és az ünnepek megtartását. Ennek semmibe vétele szintén az isteni büntetést, de legalábbis az áldásának elmaradását vonta maga után. Legszemléletesebb példa erre a kevély gazda története, aki vasárnap dolgozott és még ki is gúnyolta vallásos szomszédját, mondván, hogy másnap köt biztosítást, az megvédi a tűzkártól. Még aznap leégtek a kazlai. Azonban ez a szomszédja szerint nem csak büntetés, de figyelmeztetés is volt: „Isten megmutatta a hatalmát és a földi tüzet...de ezt a kárt még kiheveri. Ha azonban elkésik a »lelke biztosításával« és idején meg nem tér, akkor a pokol örök tüzét jóvá tenni már nem tudja soha!” A kevély gazda végül jobb belátásra tért és megtért (A Szív, 1934: 2-3). A világot aktívan alakító Isten képe A Szív újság felnőtt rovataiban is megjelent. A 19-20. században kiadott ponyvákban is találhatóak voltak „csodatörténetek” hasonló tanulságokkal. Az egyik, 1889-ben kiadott ponyvában például a Jézus Szíve napján mosó asszony megőrül.²⁴

A jótékonyság, a szegények segítése szintén fontos erény volt, amely sokféleképpen jelenhetett meg a történetekben. Ez jelenthette az uzonnából való adakozást is. Az egyik történetben a kovács a szenteste előtti héten minden szegény embernek ingyen patkolta meg a lovát Jézuska nevében. Másik történetben a gyerekek karácsonyra készülve félretették a játékaik egy részét a szegény gyerekek részére, más gyerekek a sült gesztenyére szánt pénzüket adták oda az idős koldusnak.

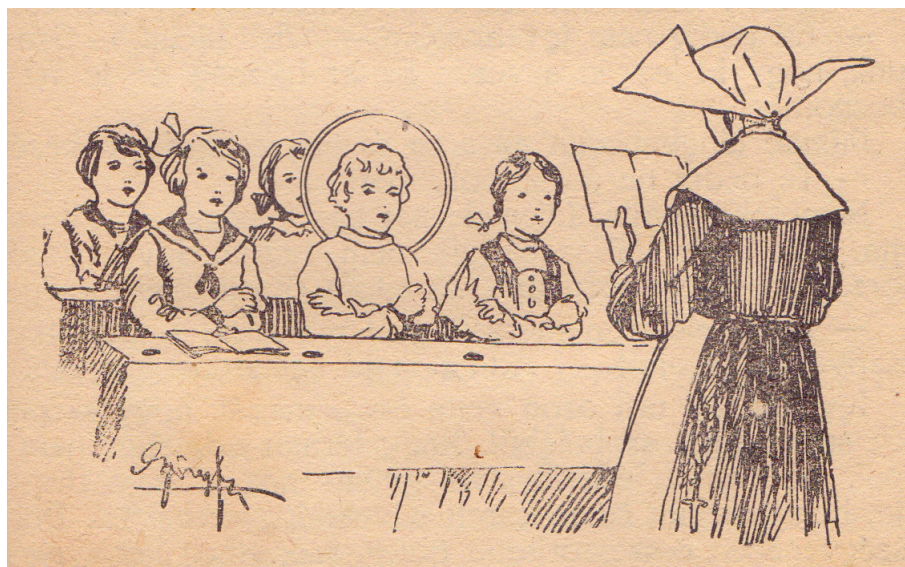
Tanulságok

A sajtó tehát fontos szerepet töltött be a gyermekek és felnőttek pasztorálásában. A Szív újság kisebb településeken is viszonylag elterjedt volt, ezért sokakat tudott megszólítani. Hitbuzgalmi egyesület keretén belül fontos kiegészítője lehetett a gárdagyűlésen hallottaknak és az vallásos regényben olvasottaknak. A rövid

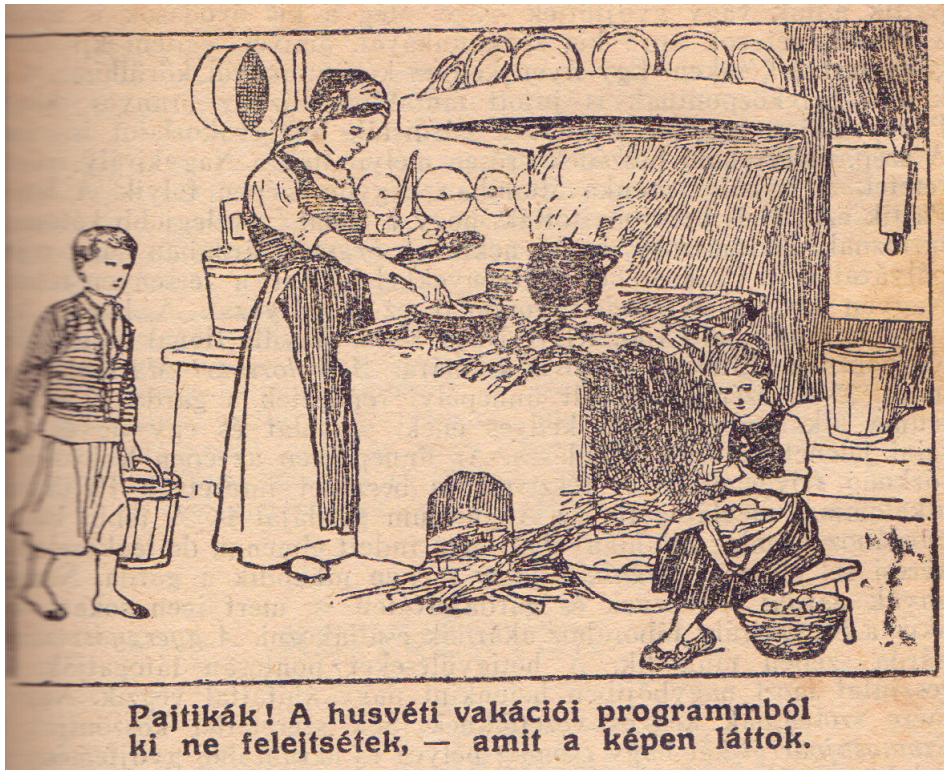
szövegekben egyházi, közösségi normák tükröződnek, amelyeket ilyen módon is igyekeztek betartatni egy átalakult világban, ahol sok esetben a tényleges közösségi normakontroll gyengült vagy (például a városok esetében) meg is szűnt az egyén felett. A jezsuiták „a valláserkölcsei hibákat javarészt a modern társadalom helytelen működésére vezették vissza, amely ellen – olvasatuk szerint – szervezeten kell fellépni” (Smid, 2013: 289). Ebben volt fontos szerepe az egyesületeknek is, és ennek volt az egyik fontos eszköze az egyházi sajtó. Végül a fenti történetek rámutatnak arra is, hogy érdemes újragondolni de Certeau jezsuita antropológus azon tételét (de Certeau 2010: 42-45.), hogy a szekularizációval Európában az ilyen típusú diskurzusok teljes egészében eltűntek volna, s csupán Latin-Amerikában élnének tovább.

1. sz. kép: Isten nevében! Szívógárdista, 1930. szeptember 14., 1. p.

2. sz. kép: Jézuska a gyerekekkel tanul. Szívógárdista, 1930. november 9., 3.p.

3. sz. kép: Intelem a vakációra. Szívógárdista, 1930. április 13., 5. p.

4. sz. kép: Győzelem a lustaság csúf manója felett. Szívógárdista, 1930. november 23., 1. p.

IRODALOM

Altermatt, Urs (2001): *A katolicizmus és a modern kor. A svájci katolicizmus 19. és 20. századi társadalom- és kultúrtörténete.* Budapest: Osiris Kiadó.

Bálint Sándor (1973): *Karácsony, Húsvét, Pünkösd.* Budapest: Szent István Társulat.

Barna Gábor (2011): *Az élő Rózsafüzér társulata. Imádság és imaközösség a 19-21. századi vallási kultúrában.* Budapest: Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója.

de Certau, Michel (2010): *A cselekvés művészete. A mindennapok leleménye I.* Budapest: Kijárat Kiadó.

Erdélyi Zsuzsanna (1990): „...Magyarországot a Máriára bízta”
In: *Új írás*, 1990/5., 61-76.p.

Frauhammer Krisztina (2019): Erényvirágok – Az imakönyv műfaja mint a nevelés eszköze a 19-20. század fordulóján.
In: Frauhammer Krisztina: *Imák és olvasatok. Imakönyvek a 19. és 20. században Magyarországon.* Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 47-54.p.

Frauhammer Krisztina (2019): Babonás imádságok, racionalizált imakönyvek In: Frauhammer Krisztina: *Imák és olvasatok. Imakönyvek a 19. és 20. században Magyarországon.* Szeged: SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék. 151-164.p.

Gergely Jenő (1998): XIII. Leó és a keresztényszocializmus. In: *Vigilia* 1998/11. 826-829.

Gianone András – Klestenitz Tibor (2017): *Katolikus Nagygyűlések Magyarországon.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.

Hahner Péter (2006): *A régi rend alkonya. Egyetemes történet 1648-1815.* Budapest: Panem.

Hetény János (2011): *A magyarok Máriája: Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza.* Budapest: Szent István Társulat.

Imhof, Arthur E. (1992): *Elveszített világok. Hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat - és miért boldogulunk mi ezzel oly nehezen...* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Klestenitz Tibor (2013): *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896-1932.* Budapest: CompLex.

Kósa László (2002): A vallási közönyösség növekedése Magyarországon a XIX. században. In: Szilágyi Ágnes – Kövér György – Palójtay Mária – Kovács I. Gábor (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete I/2. A reformkortól az első világháborúig.* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 250–267. p.

Lyons, Martin (2000): A 19. század új olvasói: nők, gyermekek, munkások. In: Cavallo, Guglielmo – Chartier, Roger (szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban.* Budapest: Balassi Kiadó, 348–381.p.

Smid Mária Bernadett (2013): Mária útjai. Katolikus belmisszió a 20 század első harmadában Magyarországon a jezsuiták működése nyomán. In: Bárh Dániel (szerk.): *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon.* Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék, Budapest. 286-307.p.

FORRÁSOK

A Szív. Jézus Szívét tisztelő gyermekek számára (1934): Az égő kazal. 1934. augusztus 18. XIX. évf. 51. sz. 2-3. p.

A Szív. Jézus Szívét tisztelő gyermekek számára (1939): A lustaság az ördög vánkosa. 1939. december 16. XXV. évf. 16. sz. 1. p.

A Szív (1944): Szent József-legenda. 1944. március 18. XXIX. évf. 29. sz. 1. p.

Szívgárdista (1930a): A vak pásztorfiu. 1930. január 5. VII. évf. 1. sz. 6. p.

Szívgárdista (1930b): Jézus és az angyalkák. 1930. január 12. VII. évf. 2. sz. 5. p.

Szívgárdista (1930c): Jézuska játszik. 1930. január 19. VII. évf. 3. sz. 2. p.

Szívgárdista (1930d): Jézuska és a csunya Afra. 1930. január 19. VII. évf. 3. sz. 2. p.

Szívgárdista (1930e): Májusi rózsák. 1930. január 19. VII. évf. 3. sz. 7. p.

Szívgárdista (1930f): Köszönöm, Jézuska... köszönöm... 1930. március 16. VII. évf. 11. sz. 2-3. p.

Szívgárdista (1930g): A tüskebokor. 1930. március 30. VII. évf. 13. sz. 3. p.

Szívgárdista (1930h): Két anya. 1930. május 4. VII. évf. 18. sz. 1. p.

Szívgárdista (1930i): Jelentés. 1930. augusztus 24. VII. évf. 30. sz. 2. p.

Szívgárdista (1930j): Szt. Órangyalod. 1930. szeptember 28. VII. évf. 34. sz. 1-2. p.

Szívgárdista (1930k): Ne sírj... 1930. október 26. VII. évf. 38. sz. 3. p.

Szívgárdista (1930l): Avatás. 1930. október 26. VII. évf. 38. sz. 1. p.

Szívgárdista (1930m): Jézuska várás. 1930. november 30. VII. évf. 43. sz. 1. p.

JEGYZETEK

¹ 1978-1903

² Inscrutabili Dei consilio kezdetű enciklikájában.

³ Legujabb csodatörténet a mi Jézus szent szive ünnepén Történt egy gazdaszszonynyal, A ki ruhát mosott. Budapesten 1889. Nyomtatott Bagó Márton és fiánál. Forrás: Móra Ferenc Múzeum Bálint Sándor hagyatéka. Leltári szám: 91/B. 436-84/J/002.

“God has shown His power...”

Secular and transcendent explanations in the frame of religious child upbringing

Anikó Gläserné Nagyillés

Before the Age of Enlightenment religiosity, the punishing-rewarding image of God imbued people's everyday lives. Their own small world was part of a larger world. During the 17th and 18th centuries, as the power of the state grew stronger rulers in almost all countries attempted to reduce the power and independence of the church. In the 19th century attacks on denominational schools bringing them under state supervision, the weakening of religious upbringing of children in the family, as well as the appearance of literature of the Enlightenment in everyday life all contributed to the process of secularization. However, the earlier mentality did not disappear. The revival movement that began in the 1890s, the Catholic renaissance, consciously turned back to the earlier models of interpretation. And it was not only Catholics who explained events by divine intervention.

In this study I examine how these two ways of thinking became intermingled within modern, denominational frames, and how they became part of the religious education of children within the Apostleship of Prayer.

Bábok a digitális múzeumpedagógiában. Kökény és Kázmér kalandjai a szentesi Koszta József Múzeumban

Diószegi Ágnes – Pesti Sarolta *

* Koszta József Múzeum

Kulcsszavak

múzeumpedagógia
közönségkapcsolat
ismeretterjesztés
online tér, bábegerek

museum pedagogy
public relations
dissemination of knowledge
online space, puppets

Absztrakt

Tanulmányunk azzal a céllal jött létre, hogy a digitális múzeumpedagógia megvalósítási lehetőségeit és kereteit kutassuk a bábozás eszközével. A mese, a történetek fontossága és a báb összekapcsolása múzeumunk életében számunkra egy olyan új terület, amelynek vizsgálata figyelmet érdemel.

Az eddigi tapasztalataink Kökény és Kázmér múzeumi kalandjai alapján, hogy az online ismeretátadás is lehet élményszerű egy jól sikerült formai keret megválasztásával, mint a Facebook posztok, melyek követésére invitáltuk az olvasókat. Törekedni kell a meseszöveg szabályainak betartására, a bábfigurákkal, a történetünk hőseivel való azonosulás létrejöttére, vagy legalábbis az irántuk való szimpátia kialakítására a látogatóinkkal. Az egerek és általuk a nézőink kalandozása a múzeumunkban valójában egy kalandregény képekben való megjelenítése. Élményszerű beszámolóival egy olyan „másvilágot” mutat be, ahol a titokzatos helyszíneken minden megtörténhet, próbatételek elé van állítva a néző, része van képi, nyelvi humorban, és figyelmének fenntartása érdekében minden lehető eszközt igyekszünk megragadni a játékos ismeretátadás során.

A művészeti intézményeknek, beleértve a múzeumokat, a mai zárközött világban zárt ajtók mellett kell, hogy a világra nyissanak, valamint fenntartsák a kapcsolatot a közönséggel és a látogatókkal. Erre az online tér tökéletesen megfelel. Sok múzeum és intézet digitálisan járhatóvá tette tereit, ingyenessé, vagy pénzért nézhetővé váltak előadásai, kiállítótermeik.

Fókuszban az élményszerű tanulás

A Szentesi Koszta József Múzeum a Facebook oldalán próbálja elérni közönségét ismeretterjesztő és családbarát tartalommal (Érdekes történelmi események a természettudományok tükrében, Szentesi anekdoták, Égből pottyant rádiósínház – Döbrentey Ildikó és Levente Péter meséi). A „Kökény és Kázmér kalandjai” című sorozat azzal az elbeszélő, jelentést adó szándékkal jött létre, hogy minél játékosabban szólítsa meg a célközönséget, bevonva őket a múzeum életébe úgy, hogy ismereteket bővít és közben feladatokkal, rejtvényekkel tartja fenn az érdeklődést.

A múzeumi ismeretátadás jellege a múzeumok alapítása óta jelentősen megváltozott, egyre inkább az élményszerű tanulás elve került előtérbe. A múzeumok értékeinek megőrzése és tudásanyagának átadása műtárgyak és dokumentumok ismertetésén keresztül élményszerű tapasztalatokra ad lehetőséget az intézmény berkein belül. A múzeumpedagógia sajátosságai közé tartozik, hogy iskolarendszeren kívüli tanulási lehetőséget biztosít egy olyan nyitott, informális rendszerben, ahol az érdeklődők háttértudás nélkül, különböző iskolázottsági fokon vehetnek részt a tanulási folyamatban korosztálytól függetlenül. Mivel időkorlát sem szab határt az ismeretszerzési folyamatnak, a múzeumpedagógiai munka módszereiben és tematikájában a saját tapasztalatokon, személyes élményeken keresztül megismerést helyezheti előtérbe, ezáltal az információ befogadása valódi élményszerűvé válik (Bárd, 2015).

A Covid-19 járvány okozta karantén alatti bezártság rámutatott a múzeumpedagógia tartalmak online térben való megjelenítés frissítésére, valamint a múzeumi kultúrákövetítés és ismeretterjesztés digitális formájának végtelen lehetőségeinek megismerésére, és alkalmazásuk fontosságára (Koltai, 2020).

Ismeretterjesztés online térben

A Kökény és Kázmér kalandjai sorozattal célunk, hogy élményszerű tanulásba vonjuk be a látogatókat digitális megjelenésen keresztül is. Elképzelésünk olyan online tartalmak előállítására volt, melyek azon túl, hogy elsősorban Szenteshez kapcsolódó ismereteket közvetítenek, közvetlenségükkel és bájos humorukkal is lenyűgözik az olvasót.

A hagyományos - vagy inkább nevezzük valós térben történő - ismeretterjesztés szerepét a múzeum zárva tartási ideje alatt átvette az elektronikus úton történő információközlés, mely során figyelembe kellett venni a célcsoport digitális szokásait, lehetőségeit. Fontosnak tartottuk, hogy minél több felhasználóhoz - ezen belül is főként családokhoz - juthasson el az általunk szerkesztett ismeretanyag Facebook posztokon keresztül. Mivel azok mobil eszközön is megtekinthetők, szerkesztésükkor alapvető tényezővé vált azok hosszúsága és struktúrája (Kiszalák, 2016). Megosztásainkon keresztül a múzeum kiállítótereit, a munkatársak munkáit igyekszünk bemutatni, illetve valamilyen jeles nappal kapcsolatos információt próbálunk játékos keretek között átadni szülőknek, családoknak, felnőtteknek ezeknek a bábfiguráknak a segítségével.

A bábozás, mint kifejezőeszköz

Miért éppen a bábozás? Mivel a bábjáték egyenrangú társa a művészet minden ágának, az alkalmazott bábjáték jól alkalmazható a múzeumpedagógiánkban. A bábjáték lényege - élettelen anyaggal ábrázolni az életet -, már a múzeum kiállítótermeiben is létrejön, hiszen a mozdulatlan, kiállított tárgyak, szobrok a múltból mesélnek. A történeteken keresztül megelevenedhet a múltbeli élet minden pillanata, egy kormos edény egy étel megfőzéséről mesélhet, egy megtalált arany ékszer egy szerelmes történet legendáját vetítheti elének.

Miért ne segíthetnénk ezt még jobban a bábozás eszközeivel? A pedagógiai bábjáték nagyon sok alkalmat, lehetőséget biztosít a motivációra, a személyes kötődés kialakulására, a hagyományos ismeretanyagok újszerű hasznosítására, a kíváncsiság fenntartására, a cél több úton való megközelítésének kipróbálására (Arany et al., 2014).

Kökény és Kázmér, a Koszta József Múzeum két kis bábegere a kalandjaikon keresztül segítenek abban, hogy a posztok látogatói is aktívan részt vehessenek múzeumunk életében. E két bájos figura életén keresztül az olvasók is betekintést nyerhetnek az intézmény működésébe, állandó és időszakos kiállításába, miközben újabb és újabb ismereteket szereznek.

A kisegerek mindenhová beférnek, mindent látnak, így a múzeumi gyűjtemény bármely eleme jól "adaptálható" a történethez, ezek egyes jeleneteként is értelmezhetőek, ugyanakkor folyamatában egy összefüggő történet is kialakítható. Meg kell említeni Bálint Ágnes: Egy egér naplója mesekönyvét (Bálint, 1983), amely nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a múzeumunkba bábegereket költöztessünk. Ezt a későbbiekben megerősítette, amikor találkoztunk a Két egér Könyvesbolt és Kiadó múzeumi sorozatával, a Két egér kalandjai könyvekkel (Entz et al., 2007-2016).

Az egérkaland bűnügyi történetként indul, amikor a múzeum ismeretlen behatólókról számol be, és a morzsát hagyó elkövetőket próbálja kideríteni (1. kép). Már itt is a közreműködést keressük az olvasóval, hiszen ha segítenek kitalálni a képen látható receptből az étel nevét, talán a tettesről is többet megtudhatunk. A folytatásban a humor segítségével próbáljuk a figyelmet fenntartani, amikor egy icipici részletet teszünk az olvasók számára láthatóvá, melyből kideríthető, hogy ki a tettes (2. kép).

Az egerek látható szereplőkké csak ezután válnak a múzeumi dolgozók számára, és ezáltal az olvasók számára is. Az első találkozáshoz kisebb méretű bábokat készítettünk, hangsúlyozva az egérkének kicsinységét, törekenységét, kiemelve azt, hogy segítségre szorulnak, így kialakítható a velük való együttérzés (3. kép). Az olvasókat ezek után aktív részvételre invitáltuk: ők dönthettek igen-nem választással, hogy maradjanak az egérkének vagy sem. A szeretni való bábokat sokan azonnal a szívükbe fogadták, így a szavazás során azonnal eldőlt, hogy a Facebook oldal látogatói szívesen fogadják az egerek-múzeumi történeteinket.

Olyan környezetet teremtettünk az egerek számára, ahol szinte minden részlet a múzeumi létre utal. A múzeumpedagógia teremben található szekrény polcából alakítottunk ki részükre lakást, a bababútorok a néprajzi gyűjteményből származnak (4. kép).

2019. június 11-i posztban olvasható, hogy a huncut egerek elcsenték Koszta József szentesi festőművész ecsetét és sepregetésre használták (5. kép). Kis dorgálás után megkapták Koszta József: Mákvirágok című festményének kisméretű reprodukcióját a június 18-i poszt történetében (6. kép). Egy mesei keretben való információ átadásának lehettünk tanúi.

A továbbiakban a múzeum állandó kiállításának, a Mesterségek utcájának bemutatásakor is igyekeztünk

olyan eszközökkel felkelteni a figyelmet, melyek az online térben is megvalósíthatóak: eszköz felismerő játékra, kakukktojás keresésre, párosító feladatokra, szólások felsorolására invitáltuk az olvasókat. Az egerek a Mesterségek utcájában minden műhelynél kaptak ajándékot (pl.: bőrvet a szíjgyártó műhelyben, kisködmönt a szücsmestertől, cipőt a csizmadiától, vászonzsákot a takácstól (7. kép). A posztjainkat szerettük volna változatosabbá tenni, ezért, ha úgy adta a lehetőség, GIF-et, videót is használtunk.

A múzeumi terek nagyságát érzékletesebben úgy tudtuk bemutatni, hogy az egerek mesebeli kisvonattal járták be a Mesterségek utcája kiállítás egy részét, még inkább gyermek közelivé varázsolva a környezetet. A mesebeli állomásnevekkel, melyek a mesterségek elnevezéseihez kapcsolódnak, a mesei világot hoztuk közelebb (8. kép).

Azonban nem csak kiállítások, kiállítóterek bemutatására alkalmasak Kázmér és Kökény kalandozásai, hanem a folyamatos háttérmunkák ismertetésére is. Külön posztban mutattuk be a bábegerek látogatását egy igazi ásatáson, láthatóvá téve a régészeti tevékenység egy részét az érdeklődők számára (9. kép) csakúgy, mint a múzeum könyvtárában folyó kutatómunkát vagy a gyűjteményi raktár háttérmunkáit (10-11. kép).

Közönségkapcsolat

Az ismeretátadás mellett a közönségkapcsolati tevékenységbe is kiválóan beleillik a két egér, hiszen a rövid ideig tartó nyitva tartás alatt a segítségükkel reklámoztuk az időszaki kiállításunkat. Remek lehetőségnek bizonyultak a Múzeumok Őszi Fesztiváljához kapcsolódó programjaink népszerűsítésére is. A Múzeumi szabadulószoza (12. kép) és a "A mese bűvöletében" elnevezésű meseösvény (13. kép) eseményekhez is felhasználtuk az általuk adta reklám lehetőségét. Emellett a Kökény és Kázmér krónikája kvíz online kitöltése is meghirdetésre került. A játékban résztvevők feleleveníthették emlékeiket a korábbi posztokról, a szerzett tudásukról (14. kép).

A múzeumpedagógiai ismeretterjesztő tartalmak közösségi médiában történő közvetítésének előnye, hogy a posztokra visszajelzés érkezhetsz az olvasóktól (Eszes, 2002). A kezdeti megosztásokat megnövekedett érdeklődés kísérte, és mára már elmondható, hogy egy állandó olvasótábor alakult ki.

Posztjainkon keresztül egy végtelenített, ismeretterjesztő, képes könyvön lapozunk végig. Mitől jó egy könyv? Tudjuk ki a célközönség, hiszen meghatároztuk, hogy kisgyermekes családokat, kisiskolásokat és mindazokat szólítjuk meg, akik nyitottak a mesés megközelítésünkre, a bábozásra. A főhősökkel azonosulni lehet, vagy legalábbis megszerettetni őket. Olyan kalandokat élhetünk át velük, amit a valós életben nem, hiszen egy ismeretlen világba, a kulisszák mögé, a régmúlt titkaiba pillanthatunk be. A főhősöknek a tudásában, tapasztalataiban keletkező hiányt vagy éppen a plusz tudását próbáljuk megosztani a Facebook posztot megtekintőkkel. S bár a történetnek nincsenek életbevágó, sorsfordító nagy kalandjai, nincs főgonosza a mesénknek, de használva a nyelvi, képi humor eszközeit, a kisegerek életére egyre többen lesznek kíváncsiak.

Vissza a valós térbe

A múzeum bemutatásának ez a fajta megközelítése a jövőre nézve további lehetőségeket kínál abban, hogy az érdeklődő közönség számára szakmai kérdéseket tud érdekesen megismerni tenni az egerek segítségével. Célunk még egy olyan gyerekeknek szóló ismeretterjesztő kiadvány létrehozása, mely a múzeumot a megjelent posztokon keresztül mutatná be és böngészgetése során a múzeumi élményszerzést otthonukban is folytathatják a kedves látogatók.

Mi és a követőink számára a múzeumi egérkaland egy közös útkeresés, aminek pozitív hozadékait bármikor érvényesíthetjük a múzeum online terében. A Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében címmel 2020. december 11-12-én megtartott online konferenciára készülődés jó lehetőséget biztosított az addigi megfigyelések összegzésére (15. kép). A tapasztalatokat továbbra is gyűjtjük, és igyekszünk a lehető legmegfelelőbbben alkalmazni munkánkban.

IRODALOM

- Arany Erzsébet – Kaposi László – Láposi Terka – Lipták Ildikó – Perényi Balázs (2014): *Módszertani segédlet a bábjáték és a bábkészítés, valamint a dráma és színjáték tárgyak tanításához*. Elérhető: <https://docplayer.hu/16166763-Modszertani-segedlet-a-babjatek-es-a-babkeszites-valamint-a-drama-es-szinjatek-targyak-tanitasahoz.html> Letöltés időpontja: 2018.10.17.
- Bálint Ágnes (1983): *Egy egér naplója*. Budapest: Móra Kiadó.
- Bárd Edit (2015): *Múzeum – az élményszerű tanulás helyszíne; A múzeumpedagógia jelene és lehetőségei*. In: elte.hu. Elérhető: http://ppkteszt.elte.hu/file/Bard_Edit_dissz.pdf Letöltés időpontja: 2020.01.04.
- Entz Sarolta – Fekete-Horváth Erika – Jánosi-Halász Rita – Mészáros János (2007-2016): *Két egér kalandjai: teljes sorozat*. Budapest: Két Egér Könyvek.
- Eszes István (2002): *Márkaképzés online környezetben*. In: emok.hu. Elérhető: <https://emok.hu/tanulmany-kereso/d1:markakepzes-online-kornyezetben> Letöltés időpontja: 2020.01.07.
- Kiszelák Zsófia: *Modern vagy hagyományos oktatás?* In: *Információs Társadalom*, 2016/2., 69-79. p. Elérhető: <http://dx.doi.org/10.22503/infars.XVI.2016.2.5> Letöltés időpontja: 2020.01.07.
- Koltai Zsuzsa (2020): *Múzeumpedagógia az online térben*. In: *Tudásmenedzsment*, 2020/különszám. Elérhető: https://btk.pte.hu/sites/btk.pte.hu/files/hfmi/Tudasmenedzsment_XXI_evf_Kulonszam.pdf#page=142 Letöltés időpontja: 2020. 01.07.

1. sz. kép: Történetindító Facebook poszt, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele. Forrás: <https://www.facebook.com/kosztajozsef.muzeum/photos/pb.100038995316189.-2207520000..1603286339826662/?type=3>

2. sz. kép: Egérfarkinca itt.... Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

3. sz. kép: Találkozás az egerekkel, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

4. sz. kép: Beköltözés a múzeumba, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

5. sz. kép: Koszta József festőművész ecsete, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

6. sz. kép: Mákvirágok, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

7. sz. kép: Egerek a Takács műhelyben – Mesterségek utcája, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

8. sz. kép: Nyikorgó Taliga Megálló – Kádár Műhely – Mesterségek utcája, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

9. sz. kép: Ásatáson, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

10. sz. kép: A múzeum könyvtárában, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

11. sz. kép: A múzeum Gyűjteményi raktárában, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

12. sz. kép: Múzeumi szabadulószoza, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.

13. sz. kép: *A mese bűvöletében – Meseösvény, Szentes, 2019. Diószegi Ágnes felvétele.*

Távol is közel...

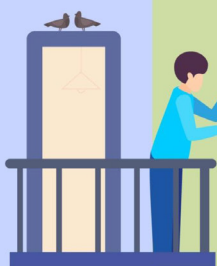

MÚZEUMOK ŐSZI FESZTIVÁLJA

szeptember 28.
↑ november 11.
2020

TÁVOL IS KÖZEL

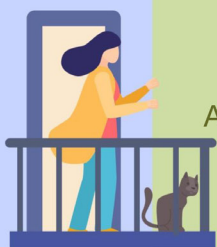
KÖKÉNY ÉS KÁZMÉR KRÓNIKÁJA KVÍZ

Már eddig is követted Kökény és Kázmér történeteit?
Szeretnél találkozni, fotózkodni is velük?

Akkor nincs más dolgod, mint a Múzeum facebook
oldalán **november 7-én 10 órakor** megjelenő,
november 13-áig kitölthető kvízt helyesen megoldani.

A megfejtők jutalma a közös fotó a Fridrich Fényírdában
november 14-én és 21-én, szombaton.

Kattints, keress, kutass a közös képért!

Tel: 06 70/ 508 4612, E-mail: igazgatosag@kosztamuzeum.hu

TÁMOGATÓ:

SZERVEZŐ:

PARTNEREINK:

14. sz. kép: Múzeumok Őszi Fesztiválja plakát, Szentes, 2019. Filep Fanni plakát - Diószegi Ágnes felvétele.

15. sz. kép: Készülődés a Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében címmel meghirdetett online konferenciára, Szentes, 2019.
Diószegi Ágnes felvétele.

Puppets in digital museum pedagogy.

The adventures of Kökeny and Kázmér in the József Koszta Museum in Szentés

Ágnes Diószegi – Sarolta Pesti

Our study was created with the aim of researching the frameworks and possibilities of implementing a digital museum pedagogy project through applying puppetry. Making the connection between fairy tales, the importance of storytelling, and puppet art is a new area for us in the museum, and we believe its further investigation deserves attention.

We learned from our project with the adventures of Kazmer and Kokeny, the two mouse puppets that conveying knowledge and information to visitors online can also be experiential, as long as the methods are properly chosen and well-managed, e.g. we invited visitors to follow their story on Facebook. It is essential to follow the rules of storytelling to entice visitors to identify with the puppet figures, the heroes of our story, as well as to sympathize with them. The story of the two little mice invites the visitors to join them in experiencing an adventure novel in pictures. Through the experiences of the mice, the story presents „another world” where everything happens in mysterious locations and where the viewers are challenged by pictorial and linguistic humor. We try to grab every possible means to keep the readers’ attention while disseminating knowledge related to the museum’s collection.